

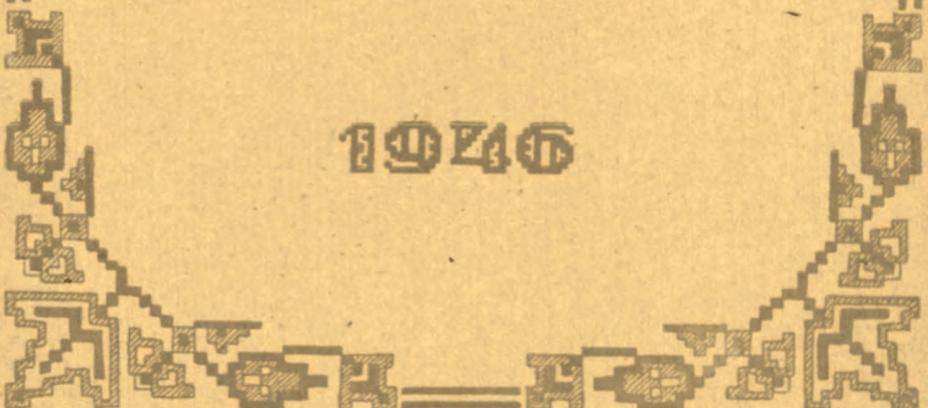
Ч. 4

БЕРУТЬ УЧАСТЬ:

Т. ОСЬМАЧКА
ЮРІЙ КЛЕН
МИХ. ОРЕСТ
ЯР СЛАВУТИЧ
В. ГАЗЕНКЛЕВЕР
ІВ. СМОЛІЙ
Н. КИБАЛЮК

Д. САРВЕР
Р. КОННЕЛЛ
В. ДЕРЖАВИН
Л. ЧИКАЛЕНКО
О. ЛЯТУРИНСЬКА
ДМ. ЧИЖЕВСЬКИЙ
ГР. ШЕВЧУК

1946

ЗАГРАВА

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

Ч. 4

А В Г С Б У Р Г
1 9 4 6

Видав літературна секція

Спілки українських письменників і журналістів

в А в г с б у р з і

* * *

Редакція колегія

ПОЕТ
ПІСНЯ ПЕРША

1.

Блищав ставок від сонця у яру,
Над ним Руда сягала ровом неба;
По цей бік ферму і стару
Єднала гребля у дуплистих вербах;
Від неї берегом туди, де рух
Не тихне псиний на конячих ребрах.
Тополі, ритвини і жовтий корч
Перехильали в став одбитки сторч

2.

На цім же боці — просто у болото
Гнила криниця нагинала зруб;
В її слизькій воді з роздертым ротом
Рябого пущеняти плавав труп;
А під крутым, неораним городом,
Серед калюжі та гноїстих куп
Криниця друга мала ринву мокру,
Простагнену через безверху крокву ..

3.

Де на дубових держнях корита
Трималися у шнур один під нею
І напували вусаня кота,
І з яру пса з обдертою шерстею;
І ту скотину, що росла в скиртах
І ріг забивала на ногах ріллею,
І на Великден у тасмний час
По-людськи розмовляла щось про нас.

4.

І журавель у дно криницне чорне,
Зворушене холодним джерелом,
Скрипів у вилицях залізним шворнем
І прип'ятим у цямрини цебром
Про те, що знає диво словотворче
У тварів не задавлених ярмом;
І галка крякала аж на вершечку,
згадавши, мабуть, кістку та яечко.

5

І тут же шлях на гору хату вів,
Обнесену кільчастим тином простим;
Крізь цього гуси й кури сто разів

На день пролазили, аби не постить:
І з боку явори держали хлів,
Чекаючи за це від вітру помсти,
Направо льох і клямка, і замок
Блищали навстяж від дверей в ставок.

6.

Від хати далі — на узвиші в свіtlі
Конюшня і з достатків конов'яз,
І будяки торішні нерозквітлі,
Сухі, неначе в спеку перелаз,
І ніби очі вибиті навідлі
Рукою розлютованою враз,
Над конов'язом в тінях вікна чорні
Ловили вітер у дірки просторні.

7

Праворуч від будяччя в вишнику
Контора пильно зводила карнизи,
Бо в неї біля ганку на гаку
З мотузкою даві́ — єк гойдався лисий:
Ту істину вістити гомінку,
Що на обличчі людськім робить риси.
А не лише теленъканням рече,
Як робляться сніданки із вечер.

8.

Від неї тином до містка високим
Окремлювався агрономів дім:
Над ним — столітня сосна, і сороки
Кричали дрібно хмарам весняним,
Аби не тъмарив сонця кригоокий
Ні в полі дощ, ні над лугами грім . . .
Того не знало видно серце пташе,
ІЦо і тепер давніок конторський каже.

9.

На фермі панувалатиша скрізь.
Людей було не чути, ні скотини,
І давін у безгоміння мертвє ріс;
І вже з часу не бризкали хвилини,
І двері лунко раптом об завіс
Ніде не хрюпали там без причини:
Бо в степ „весінній вихід“ всіх погнав.
Неначе буря рве із гаю гав.

10.

Лише в яру, де журавель скрипучий.
І льох, і птаство у яснім гурті,

Сидів на мірці з буряками учень,
Читаючи Гомера в самоті;
І від сторінки сонцем нестерпуче
Рядки мигтіли літер золоті,
Та видно Навзікая й сні чудові
Потрібні, як і сонце, юнакові.

11.

І враз від греблі похитнувся крик
І всю вершину підкопив собою,
І крижень зляканий у полі зник,
Крильми не продзвенівши над водою;
Схопився з мірки теж і ученик,
На серці типу стиснувши рукою . . .
І стало чути тенькання країлин
З добра у воду: у криницький рин.

12.

І вже, здавивши книгу під пахвою,
З суворим затиском дитячих вуст,
Юнак побіг, помчав понад водою
Туди, де гуркотів, шумів опуст;
Де на воді за схилом вербою
Лежав і в липні холодковий згуст,
Чорніший за чаклунський давній килим.
Захований під бегегом похилим . . .

13.

Де страшно з піні в чоряних лотоках
Зрінала темна голова дівоча
І порінала у холодний жах,
Що ним клекоче глибочінь ставоча:
І водяні кружала у бульках
Туди пливли, де хвили берег точать:
Маленьке серце тяжко гнало їх
Життю на гвалт постукати в поріг.

14.

І ось, тримаючися вже за віти,
Юнак перехилився з бальки в став:
І, щойно дівчину з води помітив,
Рангово за кося Ї дістав;
І потім, витягши повільно відти
І за сорочку, і за намиста,
Ниць положив Ї тоненьку й мэкру,
В густий спориш, зелений тут щороку.

15.

І серце розірвало у крові
Холодний промінь водяної ночі,

І дівчина звелася у траві,
Розплющивши свої таємні очі . . .
Ані міста Карпатські горові,
Ні села на Полтавщині співочі,
Хоч й ще не було й тринадцять літ,
Такої вроди не вели на світ . . .

16.

І хоч намокли плахта і сорочка,
І п'явка висла з правого виска,
І вибігала ротом із куточка
Вода у пазуху, густа й слизька,
Але ніде ще жадного рядочка
Відколи й світу не було в казках,
Гей, про таку красу дивезне-дивну.
Як та, що осіяла по дитину!..

17.

І нарбут молодий дивився так
На знайдену мережку біля броду,
І чув розпуканий у серці мак
Назустріч сонцю з рідного вже сходу, —
Як оставші споглядав юнак
На одозволену від смерти вроду . . .
Що вже аж потім похаштем зірвал
М'ясисту п'явку і штурнув у став.

18.

І крізь ревучий рин ще голосніший,
Що рвався до низин і до глибин,
Спитала дівчина, очей не звівші:
„Хто ви такий?“ — „Ta я школляр один,
І там читав на мірці занімівши . . .
Ви може чули: я Степанів син“ . . .
„—А ви ж про Устю чули й агронома?
Ох, поможіте, бо в ногах утома!“

19.

І обгорнувши бік і пасмо кіс,
І, підігнувши з-під колін рукою,
З такою обережністю поніс,
Яка і сонце застусє собою . . .
Хіба ще мати носить так в заміс
Шафран у мисці з медом і водою,
Узяту з-під орданського Хреста
У тикву, ніби писанка свята.

20.

Але помітивши висок набряклив
І крови переплетені струмки.

Він спотикнувся без пенька і мряки
І стан до себе пригорнув стрункий:
І так, неначе раптом від гілляки,
Що випорснула у кущі з руки,
Почув удар тяжкий по лівім оці,
Пекучіший від ясноти на сонці.

21.

І що то з нею трапилося враз . . .
Що змусило так тяжко заплатити
За те, що ні поет, ні водолаз
Слів добрих не знайшов би похвалити.
Не знаю і кажу: колись у нас
Серед степів жили на волі скити . . .
І час пройшов, і вже на волі ми
Шід додглядом всесвітньої тюрми

22.

Не плач, не плач, ображений юначе,
І вічну кривду, як земля й вода,
Збирай у серце, у карнавку наче,
І бережи до страшного суда,
І нею там, де і вогонь заплаче,
Шпурни тому, хто людям душу дав,
І буде це така остання змога,
Що трісне і престол святий у Бога

23.

Коли удар пройшов, то Чиччин син
Побачив сосну, дім і в сінях меблі,
І на калаві дерезу, мов тип,
А поміж нею й парканом до греблі
Зелений ряст у сітці з павутин,
І пні від сонця весняного теплі . . .
А з-поміж них велася стежка в спад
Туди, де за буття пишався сад . . .

24.

І від опусту річкою уподовж
Шуміли верби давні й молоді
Тому таємному, що десь під сподом
Сидить справіку мовчки у Руді:
„Великий сад був пишний над болотом,
Але щороку з нього по грудді
Пожовкле листя гнала гола осінь,
Аби він бився наглій на морозі .

25.

І смерть прийшла так само й деревам
Від хуги, що бряжчить об кочережку,

1 ми побачили з весінніх цлям
Пеньки в траві і в верболозах стежку...
Ох, буде й нам те саме, що й садам
Не дасть зима столітнього замешку
Між вербами у луговій красі,
Де круглі, ніби місяць, карасі".

26.

Але таємний як мовчав у надрах,
Так і сидів у дикій самоті;
І Вусті не було: неначе в Татрах
Навіки стежка згасла сироті;
Лише на Заході горіли шатра,
Що сонце підпалюло по путі,
Та гуркотів опуст у очереті
І хлопець голосив на переметі.

27.

Давно з криниці напоїли скот,
За Цвіркунові гори сонце сіло,
І підвели до зоряних висот
Тумани сиві волохате тіло;
І в тінь взяла Руда, неначе в рот,
Те дерево, що з берегів стреміло,
І стовбурами бліскало в простір,
Щоб став гадав, що скалить зуби звір.

28.

Уже світилося у Чичок в хаті
Із причілкового вікна на став,
І на воді по темноті рогатій
Від рям тремтіли назнаки Хреста;
І журавель на тлі небесних хартій
У вулицях скришіти перестав,
Узнавши, що і в Господа закони
На небі без жоднісінької коми ...

29.

А хлопець все сидів на місці тім,
Де ніць нова лежала Навзікая,
І на худім коліні молодім
Лежала в нього книжка золотая.
А в лотоках гукало щось: „Ходім
Туди, де грається рибина зграя“.
І сльози в його бігли по виду,
І в палітурку стукали тверду.

30.

Лише коли на фермі в стражі первій
У калатушки дід закалатав,

А з-за Руди завили пси на стерві,
Чорніші від нічної зграї гав, —
Схопився хлопець з заміранням нервів.
Щоб не дивитися уже на став,
Що проковтнув би іеньку і домівку
І опрошення з ласкою довіку!

ЮРІЙ КЛЕН

З „ПОПЕЛУ ІМПЕРІЙ“

Варварів рать навісна, пожадлива і стоязика
навалом сунула знов на квітчасті простори Геллади.
Ноле і гори гудуть від брязкоту зброй і крику.
Лізе строкате, страшне, рябе, перемішане стадо.
Але на чаті стойть чуйна, невисипуща варта,
янає, що вище за все, за все на великому світі
горді прекрасні Атени і рідна, укохана Спарта
радо віддасть Й життя, яке забуяло у квіті.
Лютий, ворожий прибій у щит ударяється мідний.
Вкопаний став Леонід і боронить свої Термопіли.
Грекам у вуха ревуть уже смерти труби побідні.
Небо Спарти в очах Ім сотнями сонць захаріло . . .
Сонце, трисвітле, страшне, яке ще перед вікама
Греції сині моря одягало в шкарлатові шати,
сонце, щодня золоте, невблаганне, те саме,
вічні сніги у багрець одягає і пестить Карпати.
Мужність бессмертна і тут. А радість і туга беамірні.
І на цих скелях круглих проміння різьбить золотисто:
„О, перехожий, стривай! Сповісти Україну, що, вірні
гордим її заповітам, тут полягли ми всі триста!“

Цей уривок стосується наступу мадярів на Карпатську Україну.

Друга весна чужинна
Яскріс — та відгоми бур
Недавніх і біль самотиний
В душі твердіють як мур.

Каштани, газони, фонтаны
Будять порив. За мить
Гасне він — і як рана
Довго-довго болить.

Прокляттям тяжить утома
І радости мучить заказ.
Ділять нас ріки і строми,
Ділять безодні нас.

Але над безодні і кручи
В божественній сміlosti ти
До мене руки зовучі
Простреш: немислимі мости.

В твої легковійні долоні,
В Іх теплий; безтінний сніг
Я чоло чорне і скроні
Скорбот потоплю своїх.

І все, що на мертвих котвах
У світі стояло, смутне,
Твоєї ніжності подвиг
Оживить, порве, сколихне.

І в захваті пінитись буде
Каштанів ощатний цвіт,
Любови, любови чудо
Сятиме в небо і в світ.

БАЛЯДА ПРО ВОРОГА

Від неплодних піль, прибалтійських скель
До хвилястих нив, затишних осель,

Крізь бой дими, в рокоті атак
Він уперто йшов, навісний прусак.

І під гуркіт авт, ширину нив
Половав людей і хати палив.

І хати палив, і дітей топтав, і
І носив перені чотирьох держав:

Тричі танув сніг, тричі даль цвіла
Під важким крилом пруського орла.

На четвертий рік у незнаний ліс
Він жорстоку смерть на Волинь приніс.

Тильки ж тут йому: „Волі не бери!
Забирається геть!“ — крикнули бори

Не зважав прусак . . . І, як злій тиран,
На четвертий рік він попав у бран:

„Розігніть, паліть — мій німий язик.
Вміс умирать пруський войовник!“

Та метким огнем з-під суворих брів
Курінного зір ворога зустрів:

„Наділяєм тих лищ добром — не злом,
Хто стрічає смерть піднятим чолом.

Забирається геть! Більше не приходить,
Сатанічна смерть, іродова плоть!“

І жахнувсь прусак, на коліна впав,
Дарував перені чотирьох держав:

„Будьте славні вік!“ — у жару нестяг
Ноги цілував лісовим борцям.

Та метким огнем з-під суворих брів
Курінного зір ворога зустрів.

„Псевді псина смерть!“ — курінний прирік,
Чоботи обтер і ступив убік.

І на знак руки, на умовний знак
Од визвольних куль повалівсь прусак.

Гартуй своє горе. Гартуй свій гнів.
Гори понад крицю самотніх огнів.

Не вір, як тебе сповістяť листи
Про вбиту людину, що то не ти.

Не вір, коли при очах твоїх
Мати виносить дітей малих

З дамливого горна ревучих боїв,
Те ~~где~~ несвітське не ти вчинив.

Поглянь на труну нужденну: з лахміть.
Мертві, заклякла нога стремить.

Перед тілом чужинця, в якому кишать
Черви, схилились і себе винувати.

Муку нелюбу прийми, як свою,
Всіх, що загинули в цім бою.

І погляд, що синь востаннє впивав,
І зов, що прокляттям глухо запав;

Кричуше повітря, нестерпне чуттям,
І грубий поштовх у холод ям.

Коли ще в душі твоїй частка мала
Тремтіть, що той ~~ж~~ах пережити могла.

Хай росте вона, щоб повстати враз
Для бурі, в якій розпадеться час.

З порожнеч розшалілих, під трубний гуд
Виходь на страшний, о людино, суд!

А візьмуть на страту тебе кати,
Мужайся! На Бога звірся ти:

Бо серед убивства, зради і зла
Знов заискріють добрі діла;

Бо сила сердець, шляхетних умі
Злинуть під небо легкими крильми;

Бо сонце, що світить на добрих і зліх,
Оплакане ріками сліз світових,

Що в нього влилася вся наша кров.
Правому дніві засяє знов.

Гартуй своє горе. Гартуй свій гнів.
Вогню, розгоряйся! Час наспів.

Переклав з нім. М. ОРЕСТ.

*) Вальтер Газенклевер — німецький поет-експресіоніст.

ЧОРНИЙ КІТ

(Оповідання)

З ключем у кишені йшов Федір Рубак з сільради на своє нове господарство, на щойно вчора відібрані в куркуля Андрійчука мастики. Завжди зачинені, закладені згорі виткою ворота стояли тепер відчинені навстіж, роаламані і лютий Бурий, що з гаркотом кидався на чужих людей, не вибіг тепер: він зник разом із своїм господарем. Рубак став посеред стонтаного подвір'я. З учорашиної драми вивозу, з усієї тієї метушні й лементу, з усього Андрійчукового духу залишились тільки жмути розкиненої соломи, кінський послід і поламана пака з вибитим дном; що валялися на землі.

Порожні стояли господарські будинки, стайні, комори й шпихліри, а на камінному підмуруванні красувалась, мов пуделечко, хата. Зелена бляха даху зливалась із блакиттю над нею, а під нею горіли червоні від сонця ялинові стіни. Прочинені вікна блищали загадково, притаєно, відбиваючи в собі ясну смугу річки, що протікала побіч, і сусідські хати над її берегами.

Рубак вийшов сходами на ганок, у його руках з'явився ключ. Мов любуючись цим моментом, підкинув Рубак клоч на долоні, потім встроив його в замок. Двері подались неохоче, зі скрипом, відкриваючи сіни.

Двері в челядні стояли відчинені, як покинули їх учора господарі. Пустка й нелад були скрізь. На лаві лежав забутий одяг, на кухні стояв покинутий кухонний посуд із захололою в горщику вчорашиною стравою, що їй нікому було істи, на столі надломаний буханець хліба. Рубак ступив ще раз, і ралтом йому здалося, що на нього хтось дивиться. Піднісши вгору зір, він у першій хвилині зніяковів. Із образів дивились на нього очі святих, допитливі, ніби здивовані.

— Що? Не подобається вам новий хазяїн? — запитав уголос Рубак, перемагаючи якесь дивне почування, що мов паралізувало його рухи, та засміявшись надто голосно. Сміх залунав дивно в порожній кімнаті і, відбившись від голих стін, опав по кутах.

Рубак штовхнув чоботом двері до другої кімнати і перейшов туди. Це була кімната старого Андрійчука, що жив окремо від синів і челяді. Яворове ліжко, два крісла, велике стінне дзеркало надавали кімнаті по-гідного й отого „панського“ вигляду, що про нього так заздро говорили. Рубак роздивився вдоволено кругом і, жбурнувши кашкета на стіл, усівся вигідно в кріслі.

— Отут і житимем! — подумав задоволено.

Його зір перемигнув по стінах і зупинився на дзеркалі. У ньому відбилась вся Рубакова постать. У шкіряній куртці й „галіфе“, темноволосий, з вузенькими, дбайливо підголеними вусиками, він здавався сам собі вродливим, в'яздним.

Одірвавши самозакоханий зір від дзеркала, Рубак задивився у вікно. Блідорожеві і червоні рожі, що Іх насіяли всуміш дбайливі Андрійчукові невістки під вікнами, заглядали в шибки, за ними тихо стояли в сонячній зливі яблуні, груші й сливи, соромливо закриваючи листям ще зелені, щойно повніючі овочі.

Рубакові, мов жива, привиділась нараз картина, коли він малим хлоп'ям, присівши під плотом цього саду, вибирав пригожий момент і врешті, замахнувшись ломакою, штурляв її в червоні щітки між листям. Все оживало по тому. Ломака гупала важко на землю, за нею спроквала осипались яблука й дулі, далі відчинялось оце вікно, що біля його він саме сидить тепер, і в вікні з'являлось повновидне, червонаве Андрійчукове обличчя. Погрозливий вигук нісся йому навадогін, але слухати його не було часу, треба було бігти за треті межі, щоб багатий не догнав.

Давно це було! Тридцять літ скоро буде, а мов учора! І ось...

— Ось тут і важивем! — закінчив Руба^ї уголос давній спогад, підвівся і перешов до челядної. Після Андрійчукової кімнати челядна показалась йому похмурою, непривітною. Ще було чутно чужий людський дух, людське тепло, що всякало десяткама літ в ці ялинові стіни, в кожну річ, в кожну щілину, стояла в повітрі задуха й піт, що виділялись із натруджених тіл, своєрідний дух просушуваних пелюшок нових поколінь і гіркового диму з Андрійчукової лульки.

Рубак ворухнувся неспокійно, мов вовк, що забіг у чуже лігво. Він обернувся кругом, і його зір зупинився знову на образах. Святі мовчали вперто. Іхні візантійські очі заглядали Рубакові в саму душу. Рубак нахмурився і враз рішуче підішов, став на лаві під стіною і почав зривати образи. Зотлілі шнурки рвались, і образи з шумом падали під стіл, відкриваючи голу з яскінними плямами стіну.

— Так! — промовив уголос Рубак, скінчивши цю роботу, і повернувся, щоб стрибнути з лави. Коли гляне — в його очі дивиться пара фосфоризуючих очей. У сінешних дверях, передніми лапами на порозі стояв кіт, увесь чорний, без найменшої ясної пятки, тільки очі з відблиском денного світла яскінні-горіли. Кіт вдивлявся в Рубака непорушно. Потім роззвів рота й нявкнув, жалісно, проймаюче. Було в тому зойку покинутого створіння щось таке незвичайне, що струснуло всім Рубаковим єсством. Стрибнувши хижо, Рубак розмахнувся ногою, щоб розчавити ненависну тварину, та чобіт потрапив у порожнечу: кіт щез безслідно.

Твердо грюкнувши дверми, Рубак вийшов з хати.

* * *

Темінь вечора окутувала село, у ній сковалось усе, приникло, причалось, і так же тасмно, мов лякаючись людських очей, сиділа на східцях перед Андрійчуковою хатою молода пара, Рубак і його дівчина Ганя.

Іхня тривожна, важка розмова, що тягнулась уже довго, саме урвалась, і Рубак даремно чекав, чи не почне з уст коханої дівчини бажаної відповіді. Не дочекавшись її, відсунувся далі і заговорив холодно, гнівно:

— Ти не грайся зо мною в піжмурки. Ти скажи все, що думаєш, і не круті. Бо як же воно? Не могли ми побратись раніше, бо я був голяк. А тепер, і хата, і поле, і все готове, а ти... мовчиш!

— Ах, Федоре! — запепотіла дівчина і вмовила. Перед нею, мов жива, встала недавня подія, коли розкуркулювали та вивозили рідною Андрійчукову, коли дебелі Андрійчукові сини зносили на віз подорожні клунки, а Андрійчукові невістки одчайно метушились у коморах блякованих скринь, щоб взяти хоч децю для себе і дітей із своїх пишних уборів. Мукаючи, виходила зі стаснь гнана на колгоспні худоба й вухо гушали черпаки, вичерпуючи з бездонних Андрійчукових засіків призибиране літами збіжжя. Мов чорні круки, вештались скрізь міліціонери.

А там стали сідати на віз невістки з дітьми. Навколо воза припали сестри, тітки, дядини. Високо вдарив жіночий лемент і голосіння. Старший Андрійчуків син крикнув тоді якось дико, вхопив віжки. Цъвохнув батіг по гладких кінських задах, і сиві, дико, аж надриваючи посто. ронки, рвонули з місця. Мов грушки, поспались від воза дядини, тітки й сестри, злякані, отетерілі, а віз уже викочувався на болотистий шлях, і лише ручки дитячі маяли одчайно, благально, мов потопаючи.

Вистрибнувши на навантажені вози, виїздили з ними міліціонери.

Старий Андрійчук ще залишився. Він стояв посеред подвір'я, мовчки, мабуть, молився тихо, потім перехристився тричі і звернувся до гурту людей, що приглядався до того, що діялось.

— Прощайте, люди добрі! Злим словом не згадуйте!

— Ой, згадаєм тебе, багачу, згадаєм! І ти нас згадаєш! — гукнув хтось із гурту.

Ганя звернула туди голову й доглянула. Це гукав Й Федір, пересутивши набік кашкета, в шкіряній куртці наопашки. Усі переглянулися, Андрійчук стояв статечний, повний гідності, як звичай його бачити в громаді, коли забирає слово.

— Знаю, знаю, — сказав він. Це все твоя робота. Але, що я тобі вдіяв, чоловіче?

— Га, що вдіяв! Багато вдіяв ти, куркулю, багато крові напився. Ганя наше право!

— І напануєш, наживешся! — хитнув головою Андрійчук.

Він ще хотів щось сказати, та міліціонер грубо штовхнув його.

— Ступай! Підводи вже далеко..

— Ах, Федоре! — зідхнула дівчина. — Я не знаю. Мені страшно. Це ж чуже, не наше, це чужа праця, а ми тепер будем проживати! Це нечесно!

— Нечесно! — аж підвісся Рубак. — Ти смієш так говорити! Я маю тебе переконувати! Пів села відробляло в нього хліб, шарварки мов

робило, а він, як упир червоний, лиш похожав та командував скрізь. А тепер ти кажеш: „нечесно“, тепер, коли прийшла влада, що відплачус за кривди, що не дозволяє визиску. Ех, ти!

Він замовк люто, хвиля ненависті, досади залила його серце. За неї, за цю багацьку цяцю, з нього стільки сміялися! Ї ждав, міркував, як би Григорові, І батькові сподобатись. Ї ждав, з іншими не гуляв. І якого чорта! Тепер знову крутить!

Йому забажалось нараз брутально схопити Й, зломити, покорити назавжди, і він крикнув жорстоко:

— Ходи в хату!

Дівчина алякано ворухнулась, схопилась і зійшла зі сходів на подвір'я.

— Чого стойш? Ходи, кажу!

— Федоре! — заговорила Ганя докірливо.

— Ходи, кажу! — повторив Рубак. — Мені вже досить цього, досить куркульських норовів!

Рубак увійшов до Андрійчукової кімнати, освітив лямпочкою на мент середину, на столі — пляшку горілки, хліб. Став, наслухуючи, віждаючи. Ввійде чи не ввійде зараз? Віждаючи, він закурив цигарку. Нічо не сколихувало тиші.

— Ех, ти! Знаю я тебе, знаю! Не такою станеш! — думав Рубак, спльовуючи. — Провчу! Але невже ж таки не ввійде сама, не зайде? Невже так по-дурному все поплутається?

Рубак вийшов на ганок. У темряві не видно було нічого, і він, придивляючись, гукнув:

— Ганю!

Ніхто не відгукнувся. Рубак освітив місце, де залишив дівчину, та Й вже не було, освітив все подвір'я, колодязь біля воріт, нижню хвіртку до саду.

— Пішла! Пішла багацька дівка! — заговорив Рубак. — Іди, йди, к..... о! Він ще освітлював довкола, потім, грюкнувши дверима, ввійшов знов до кімнати.

— Самі погостімось! — засміявсь він криво й жадібно прикладав пляшку до уст. Пекучий напій залив гарячим струменем усе нутро.

— Ех ти, куркульня! — цідив Рубак, відклавши пляшку та затискаючи кулаки. Будеш ти ще мої чоботи цілувати! Нечесно, каже! Нечесно я це все набув? Кривда людська на цьому! А хіба не влада мені це надала? Хіба мав Андрійчук і між пролетарями панувати? Ого!

Він знов прикладав пляшку до уст і пив заповзято, довго. Стало нараз відрадніше, веселіше. Не роздягаючись, ліг Рубак на ліжко, увесь пірнув у спомини, що стали розмотуватись з життєвого клубка.

А хоч би й так, хоч би й правда, що він знищив Андрійчука, на Сибір заслав! Чи не того прагнув він літами? Чи не того ждав?

„Що я тобі вдіяв?“ — виринуло Андрійчукове обличчя. Що ти вдіяв?

Ех, знаю, що ти вдіяв мені, багачу!

Але який лихий початок мають іноді важливі речі, як одне слівце застряне на все життя!

Він тоді ще пілпарубком був. Батько нічого не мав, і Рубак, збагнувшись, що нічого йому від батька ждати, сам став промишляти, баршутивати. Діло йшло добре, грошки стали прибавлятись. І ось хиткий, як лобода, у перших, куплених за власні гроші, вузьких штанях і довгополій, не на нього штітій блюзі пішов він на забаву в місцеву читальню, що й щойно заснували. Дівчата танцюють у просторій залі. Присівши на лавах, дивляться на це старші господарі.

Крішко пригорнувши свою першу дівчину, гуляє Рубак. Буйна, невговтана гордість розпирає груди, хочеться, щоб усі бачили, всі затяміли, що він гуляє тут.

— Ех.

І, притуїнувши гучно, він нараз, несподівано і для себе заспівав на все горло, голосної, сороміцької . . .

Музика втихла нараз, зуцінились заскочені пари, і, прокидаючись з оп'яніння, став і він. Пари розступались, і вузькою вуличкою поміж ними йшов від стола Андрійчук, у новій чумарці, червоний на обличчі, з сірими гострими очима.

— Ти де? В корчмі? В старої явдохи? Чи в читальні? Ти, смаркачу!

— Хіба що?

Це Рубак кинув ще так, не прочунявши, аухвало, без покори.

— Шо? — Андрійчук нахмурився ще дужче. — А те, що для таких, як ти, ми читальні не будували, тут місце для культурної забави. Вийди зараз! Ну:

Боязко відсахнулась від Рубака його дівчина, в нього вдивились десятки очей, а Андрійчукова простягнена правиця вказувала на двері, куди пари, розступившись, зробили вузенький прохід. Рубак червонів на обличчі, щось дико бунтувалось всередині, та Андрійчук упетро вказував на двері. — Чув?

Рубак закусив люто зуби і став іти вуличкою до дверей . . .

Ше сьогодні на саму згадку, щось пекуче заворушилось у грулях, зайніялось подум'ям. Щоб загасити цей вогонь, Рубак сягнув рукою по пляшку, притулив до уст і вихилив до dna.

Його нога з того часу не була більше в читальні, він гуляв сам, більше по околичних містечках, де працював по фабриках. Але його ненависть до Андрійчука не вгласала, він ненавидів його тепер за все, він ждав лише нагоди помститись.

Хе-хе, багачу! І що ж тепер? Мандруеш із своїми накорінками з жебрачими торбами мандруеш? А я в твоїй хаті, на твоєму ліжку . . .

Щось зашаруділо під вікном і стукнуло об шибку. Рубак підхопився і став прислухатись. Чивний стукіт об шибку повторився. Рубак став шукати ліхтарика, його не було десь, і він мусів черкнути сірничка. Світло освітило вікно, і Рубак полався зразу злякано назад. У вікно дивились на Рубака очі, фосфоризуючо-ясні, великі на тлі чорної силуетки, що бовваніла з теміні непорушно.

— Чорт! — вихопилось Рубакові і зопалу, по-п'яну він вихопив з кишени револьвер і вистрелив у з'яву. Шибка дзенькнула, осипаючись, з нею розсипався і привид.

Рубак стояв оглушений вистрілом. Темінь дзвонила тонен'кою витягеною ниточкою, високо-рівно в нескінченне. Що це було? Рубак протирає очі, знайшовши врещті діхтарик, освітив розбиту шибку, простір, за нею у садку.

— Та це ж отої проклятий кіт! — зрозумів він врещті і приліг знову.

Та спокій уже не вертався до нього, ввесь випитий алькоголь мов вивітрився, тільки голова була важка. Засинаючи вже зморено, опівночі він почув зойк над собою десь на горищі. Покинене створіння нявкало жалісно, рівно, невтомно, мов крапля отрути скапувала з кожним зойком Рубакові в мізок. Він не витримав, підвівся, обшукав усе горище, ладен був розчавити, розірвати того кота на шматки. Та ніде не було ні сліду ненависного співмешканця.

* * *

Було це кілька днів пізніше. Міліціонер Захарченко, стоючи нічною порою на роздоріжжі на варті, стиснув міцніше гвинтівку.

— Що воно?

— Чи причулось? Десь хтось стрілив!

Захарченкові стало ніяково, прямо страшно. Чи не партизани? Де-кілька ночей тому люди теж чули якісь постріли й говорили про те. Казали, що десь біля Андрійчукової хати. І тепер звідти . . .

Пождавши декілька хвилин, став Захарченко скрадатись на Андрійчукове подвір'я. У хаті щось ходило, стукало, рипнули двері. Що б воно? — „А Федора вже кілька днів не видно!“ — подумав. — Чи не чужий, бува?

Взявши гвинтівку напоготові, Захарченко підійшов під двері, загрюкав.

— Гей ти! Хто там? Відчини!

Йому відчинили не сразу. Блимнувши ліхтариком, Захарченко піз-нав Рубака, і на серці йому віддягло.

— Ти не спиш?

— Ні!

— Хм, — хмікнув значучо Захарченко. — Що ж ти вночі робиш? Десь на горище лазив!

— Нічого! — буркнув Рубак і без слова подався до кімнати. Захарченко просунувся за ним.

— Я, бачиш, тес . . . Вже другий раз чую десь біля твоєї хати пост-ріди. Вже й люди про це говорять. Так що воно таке?

Він блимнув ліхтариком у темній кімнаті, шукаючи, де б присісти, і, вглядівши на столі пляшки з напоями, хмікнув знову.

— Хм, хм . . . У тебе всього! Гостив кого? Чи сам забавляєшся? Та вже й порожня пляшка. Го-го!

— Коштуй, коли охота! — кинув Рубак, запалюючи цигарку.

Захарченко хмикнув знову.

— Та як просиш, то чому б ні! . . .

Він перехилив пляшку, пив довго, не перериваючи, потім покректав задоволено.

— Ох добра! Тижнів zo два тому з головою сільради таку пили. Але все таки що з тобою, Федоре? Щось не тес! Дістав такі маєтки та аразу й братії відцурався, до нас і не показується! Чи так загосподарювався? Чи може тес, женихся, і діла багато? Так?

Він знову блимнув на стіл ліхтариком, яку б то закуску взяти. Світло впало на розбите вікно. Захарченко, приглянувшись до нього біжче, і про закуску забув.

— Хм . . . Та що ж то таке? Стріляв хтось, чи як? Ось рама пропстрелена з краю, тому й шибка висипалася!

Рубак не говорив нічого. Прилігши на ліжку, він курив цигарку, його обличчя, освітлене вогнivом цигарки то впинало з теміні, то щезало. I аж згодом, помовчавши, заговорив він:

— То я в чорта стріляв! У чорта . . .

— Свят-свят! В чорта?! Та як же це? Та коли ж це?

— Днів із п'ять тому.

— Оттакої! А сьогодні!

— Сьогодні теж!

— Хм . . . Оце так чудасія! Який же він той чорт, коли ти не жартуєш?

— Правду кажу! Чорт! Ти знаєш, я вже кілька ночей не сплю:

Чорний котюга волочиться по хаті, заглядає в вікна, шкrebе і всю ніч так нявкає, що зъюжеволіти можна! Ось я його тут уперше пілив, а сьогодні на горищі вдруге

— I що?

— Втік. Я, знаєш . . . Може, це смішно, але не знаю, що з пим чортакою зробити. Справжній чорт! Як засвітить тобі вночі очима.

— Хм, — хмикнув Захарченко. — Здорово, мабуть, смокчеш ти си вуху, — аж верзеться тобі. Та й не диво: сам — один на таку хату, на таке господарство. Женихся, Федоре, доки тобі товкнися самому . . . Голова ж давно просився до тебе на весілля . . . Женихся! I задумувавтись нічого!

Рубак мовчав. Міліціонер Захарченко знову обізвався.

— Дозволь, іще хильну. Ти! Так . . . Хм . . . Так вибач, бігме, вже тес . . . все буду говорити. Люди плетуть, що нібито твоя Ганя вже не твоя. I Григорій нібито каже, що він на людську кривду своєї доньки саджати не буде, що ти на своїй совіст' людське життя маєш . . .

— Так говорив? — перепитав глухо Рубак.

— Єге ж.

Рубак черкнув різко сірника і засвітив свічку.

— Пий! — сказав, присуваючи Захарченкові пляшку. — І я питиму. Сам Рубак заходив по кімнаті, широко ступаючи, й мовчав.

Захарченко покурював, спостерігаючи його з-під лоба. Кипіло видко в ньому.

— Так то все правда? — запитав він ще раз, ставши перед Захарченком.

— Правда. Я маю між куркулями свої „вуха“, про все доносять мені.

— Добре! — проговорив Рубак. — Добре, — повторив він, мов важився на щось, і, зважившись, докінчив твердо, не зморгнувшись. — Тоді, Захарченко, скажи голові, що в неділю мос весілля! В суботу розпищемось у ЗАГСі, а в неділю забавимось!

— Та як же це? — вирячлив Захарченко з дива очі. — З Ганею таки? Як же ти це зробиш? ..

— Мос діло! Ти голову на весілля проси! — підтверджив Рубак.

* * *

Григора лише трохи видко було в виблисках світла, що йшло з хати¹ з вікна в темінні вечора. Григорій стояв біля одвірка, високий, мовчазний² онімілій з болю. А мати ломила в розпуці руки і, йдучи за Ганею, через подвір'я до воріт, голосила:

— Ой, дитино моя, дитино! Ой, дитино моя! Ой, Боже, Боже!

Племінт ставав дедалі голосніший! Григорій не видержав, він підійшов теж за донькою.

— Вертайся! — сказав він глухо.

— Тату! — ахнула благально дівчина.

— Вертайся! — повторив рішуче Григорій. — Хай дістється, що хоче, хай зараз усі пропадемо, не підеш на посміх! Щоб ти на Андрійчуковій кривавиці панувала! Щоб я на те дивився!

— Не кажіть так! — говорила дівчина. — Пропадемо не ми, всі пропадемо. Аж серце холоне, як згадаю, як Андрійчуків вивозили. І ми так пропадемо. І не буде життя ні вам, ні мені, ні мамі ...

Григорій оперся на воротах. У темряві вечора бовдурилась перед ним його хата, довжезна, привітно поглядала ясними вікнами. Десять у стайні тихо дзвонила ланцюгами худоба, звідкільсь надбіг, лещачись до віг, Сірко. І тихо шелестіла молода липа над колодязем, де грисідав заєжди по dennій праці спочити й подумати, що завтра робитиме ...

— Ганю, дитино! — здригнувся Григорій, згадавши позавчорашню розмову з Рубаком.

— „Щоб ви, Григоре, кривди не вчували чи жалю потім! Я вашої ласки не хочу. Я знаю, чим ви на мене дишете. Мене пе згрештою не дуже турбус ... Але як ви доњки не віддасте за мене, як ви з меє сміх собі

зробите, то від вас тут і сліду не стане! Я тільки те, що ви в „Соколі“ робили та говорили повторю...

— Ганю, дитино...

Та вона, мов угадуючи батькові думки, вже віддалялась, побрехавши темною сільською вулицею. Хтось ішов назустріч, і, щоб обминути його, Ганя збігла на стежку, перейшла кладкою річки й подалась луками поза хати. Самота наче втихомирювала її, вона брела росяними левадами, мов у радісному діуванні, коли блудила недільними вечорами, шукуючи рідної душі.

Та ось і тут, мов з-під землі, взялися десь люди, дві постаті, йшли просто на неї.

— Ганя Григорова! — сказав хтось, порівнявшись, і Ганя пізнала голос своєї подруги.

— Ах! — скрикнула друга і без слова пройшла даліше, щоб зразу ж знов заговорити навмисне голосно:

— Вона на весілля йде! Господинею стане? Свати вже ждуть! Швець Морквун... та Янкель... А Рубак з тієї втіхи останню Андрійчукову курку й підсвінка зарізав...

Пара щезла, речочучись голосно Ганя стояла, як укопана. Кров вдарила їй в обличчя, воно пашіло тепер, горіло соромом. Ганя розглянулась безпорадно, потім нежданно пішла назад. Ось уже їй кладка, сільська вулиця, іхні ворота. Стрілою шугнув з підсінешного порога до неї Сірко й газкнув радісно. Ганя бачила, як підвісся на собачий брех у хаті з лави батько й підійшов до вікна, пильно вдивляючись у темінь.

Ганя причалась біля колодязя й тримтіла. Як вийде зараз, як побачить її! Боже, що вона робить! Як іти, так іти!

Батько, подивившись, присів знову на лаві, і Ганя одіхнула легше, потім швидко проховзнулася у ворота, пішла. Сірко біг за нею, і вона дозволила випровадити себе аж на роздоріжжя, а там, тупнувши ногою, прогнала його додому.

В Андрійчукових вікнах світилось. Ганя підійшла на подвір'я під ганочок і заглянула в кімнату. Круг стола сиділа вже зібрана компанія. Чісіє плечі затулили собою людей, тільки голоси й сміх проривались надвіро.

Ганя вийшла в хату.

— А, нарешті! — гукнув міліціонер Захарченко, вірвавшись з ослони. — А то мені б довелось приводити тебе! Ходи, ходи близче!

За столом на покутті сидів голова „сільради“ швець Морквун, жовтий, аж посинілій, лисий зовсім, тільки вусища, мов забравши в себе всю волосову снагу, розсілись, густо стрепіхато над беззубим ротом та під заторозеним носищем. Біля нього на лаві під вікном сидів секретар Захарченко, рідний брат міліціонера, чоловічок малий, чорнявий, з дрібним підголеним вусиком.

Рубак, що сів праворуч голови, підвісся врадувано. Він не міг вийти, бо йому заступив дорогу податковий збираль Янкель, одягнений в чорне

вбрания, довновидий, круглий, майже вродливий, коли б не дуже товсті завжди масні губи.

Захарченко припровадив Ганю до стола, і Янкель заметувався, даючи їй місце за столом. Вона сіла між Рубаком і Янкелем.

Моркун, що досі мовчав, наливаючи гарячого трунку в склянки, заговорив нарешті сухим, розбитим голосом.

— Так отаке. Як ми вже говорили, тут п'ємо за те, що ми діждалися своєї влади, що вже нас куркульня не гнобить, що її ласки не потребуємо, бо самі собі пануємо. Хай живе наша влада.

Всі піднесли склянки, і Ганя разом з ними, бо Рубак підштовхнув її значучо ліктем. Задивившись, як вправно, не скривившись, випила компанія, випила й вона. Мов хто опік їй горло, закашлялася під загальний регіт. Міліціонер Захарченко підсував їй закуску, Рубак тим часом, відбравши в Моркуна пляшку, став знову наливати.

— А тепер вип'ємо за те, — проговорив він по хвилині, — щоб ця наша влада навіки тут лишилася та щоб її вже ніякі вороги не знищили!

Знову цокнулися склянками. Ганя своєї навіть не торкнула, і Рубак заговорив невдоволено.

— Чому не п'єш? Пий!

Міліціонер Захарченко, мазнувши масною рукою по вусах, повернувся до Гані уважніше, мов аж тепер її доглянув.

— Вип'є, вип'є! Ге-ге, ану!

Ганя тільки пригубила свою склянку, і знов відставила. Тепер наливав склянки Янкель, посміхаючись хитро, і Гані ще кілька краплин долив; підвівши заговорив:

— А тепер вип'ємо за здоров'я нашого батька, нашого великого, геніального і мудрого вождя!

Всі підхопились, дзенькнули гостро склянки, лише Ганя сиділа непорушно.

— Що? — нагримав Янкель. — За здоров'я нашого любого вождя не вип'єте?

Міліціонер Захарченко піdnіс склянку і вstromив Гані в руку. Випила насилу, перемагаючи себе, її зразу розглянулась злякано. Діялось із нею щось моторошне. Здалося їй, мов роздвійлась вона, одна давня, заблукала біля батьківського дому, під рідними вікнами, друга одеревіла мов непритомна, розсілась біля круглого, нахабного Янкела й п'яногого Федора, що раз-у-раз нахилявся до неї, дихаючи чадним горілчаним духом. Напроти піdmоргував до неї прихильно міліціонер Захарченко, і, погладжуючи дрібний вусок, незрозуміло посміхався секретар. А так усі обличчя, мов воскові у світлі свічки, перекривлялись, мов маски, розливались в усмішках. Чвакали роти, лисніли помашені жиром руки гостей, що пальцями вибирали з миски шматки козбаси.

Ралтом Ганя, розглядаючи гостей, здригнулась: Янкелева рука в тіні під столом, мов ненароком, лягла її на коліно, потім посунулась вище.

Дівчина розглянулась злякано, тверезіючи. Федір сперечався з Морквуном про куркульню, секретар теж докидав коли-не-коли своє слово. Лиш міліціонер Захарченко посміхався привітно і нараз, мов угадуючи все, відсунув з-перед Янкеля недоідену курку та тицьнув йому миску з ковбасою.

— Поміняємося, Янкелю! Ну, раз хочу бачити!

Заскочений Янкель прижмурив свої дуже великі, чорні очі. Він сміявся, та сміх був вимушений, злий.

— Нашо мені ковбаса! Мені курка смакує!

— Ale раз попробуй ковбаси. Хай знаю! — настоював Захарченко. Він сп'янів зовсім і силоміць підсовував Янкелеві шматок ковбаси. Тут уже секретар Захарченко, що обачно приглядався до всього, сіпнув брата за полу та, штовхнувши гаразд, промовив:

— Ти слухай, голова наказує!

— Слухаю! — спробував виструнчитись міліціонер, та захитався Й присів.

А голова, швець Морквун, мов нічого, продовжував розмову.

— Тей, куркульня! Принесе було п'ять пар черевиків лагодити і ні шматочка шкіри. Ти йому все полагодь, своє доклади, а він потім: „Заплачу на другий тиждень, грошей не маю!“ Тільки я ті гроші й бачив! А той Андрійчук. У селі воєвода, в кооперативі голова! А приїде неділя, сяде було отут, де я тепер сиджу, червоний, як ушир, вгодований. Біля нього, довкола стола, куркульня, далі на лавах — середняки, а там, біля поліці та коло порога, біднота, там і швець Морквун між нею. Читає він, прочитає та сам стас навчати. „То, каже наша загибель, ті большевики! Треба так робити, щоб ті большевики пропали“...

Морквун попоїв уже добре. Від гірлки лиць почервоніло, а ніс став сизий, пияцький. Морквун тикнув собі смачно і став набивати люльку махоркою. Набивши, він розглянувся, як би то прикурити.

Тут уже міліціонер метнувся, щоб прислужитись, а, віднайшовши під лавою образ, роздер його з розмаху та припаливши до свічки, подав голові. Заклубився дим, пашір догорав у Морквуновій руці. Гані сті в іло лячно, коли полум'я бігло папером вгору й попеліли в ньому вдивлені в неї святі очі.

— Еге! Добре казав! — патякав Морквун. — Большевизм — то заглада, О, для куркульні це загибель! Не один ще того покоштує, що Андрійчук! Це ще тільки починається. Ми як притиснемо, як собі пригадаємо! Той, хоч кутий лис був на всі чотири, не помогло...

— То все книги робили! — підніс вгору палець секретар Захарченко.

— І книги не помогли! Скиглить його душа, замастками спокою не має!

— Хм, — хмикнув міліціонер Захарченко. — Правильно. Ні, Федоре?

Чорний котюга отой!

— Це ти про що? — пакнув з люлькою Морквун.

— А те, що Федора якийсь чорний кіт переслідує, уночі товчеться. І до хати не ходить, і не єсть нічого, і не зловим! Гей би душа Андрійчукова!

— Ет! — махнув Рубак рукою.

— Ну ні, не кажи! — підніс палець секретар Захарченко. — Я читав таку книгу! Там у ній писалося що чоловік як умре, то його душа переходить у якесь звір'я: у пса, в свиню, в кота.

— Ого! — скрикнув міліціонер Захарченко. — Бігме, що так! Аж страшно!

— Атож, — казав далі секретар Захарченко поважно. — А в Замілні в мельника що було? Він молов і чорт молов. Засунув мельник засувки, спинив млин, ліг спати, коли чус — аж колесо чу-чу, а порожні камені гуляють, аж дим куриться. Засунув мельник засувки, ліг знову спати, а воно чу-чу-чу, і камені грають. Вибіг мельник, чи бува хто із хлопців-збиточників таке не діє, глип, аж тут чорне щось під лотоків шастя! Еге! Мучився мельник, мучився, а там і млин покинув. Хай там,каже, дідко меле та сдоє пекельне борошно єсть!

Секретар замовк та гладив задоволено свій маленький вусик. Товариство мовчало приголомшене. Морквун посміхався ніби, забувши її люльку пакати.

— Otto таке, Федоре! Поважно похитав головою міліціонер. — Ма-
бути, попався ти з цією Андрійчуковою хатою. І не розв'яжешся . . .

Рубак, справді, не зінав, що відповісти, що й думати. Жартують? А що як справді чортяка якийсь? Хтось плутає все, рве, мов напосігся на нього. Ні хвилини спокою нема йому в цій хаті, якось по-чужому тут, вороже, аж лячно. А ще вона!

Рубак глипнув на Ганю. З широко розплотченими очима, як вона слухала Захарченкового оповідання і дітвилася на міліціонера, ждучи дальшої страшної розповіді. Зівалося, от-от зірветься й побіжить далі від цього місця.

— Ех, таке плетете! — сказав чевдоволено Рубак і пригорнув дівчину та зашепотів щось з несподіванкою для нього віжністю.

Дівчина вирвалася легко й відунулась далі.

— Ей, Захарченко! Доливай! — гукав Янкель. — На здоров'я молотим!

— О-то-то! — хитнув головою Морквун і, наливаючи склянки, говорив. — Страхи, чуда, всячина, різnota, голота. А щоб тут ні страху, ні див не було, то ми пию хату поссятим!

Тут Морквун підвівся та, хитаючись, легко хлюснув повну склянку горілки на стелю, на білі сволоки, що аж посіріли зразу. Всі зареготались, і Гані після страшніше стало від того реготу. Вона терла рукою здерев'яніле чоло і поглядала, як сек етар Захарченко витягав десь із кута з течки акти ЗАГС'у і, розгорнувши їх, став умочувати перо . . .

— Що воно? Ганя підвелаась.

— Гей-гей, дівчино! Не гарячтись, — втяхомірив її Морквун, доливаючи свою склянку. — То п'ємо за здоров'я нашої пари, що зараз повінчається. Щоб собі жили й міожилися, щоб у цій хаті панували, а по страхах та по дивах щоб і духу в цій хаті не було!

Ще Морквун не докінчив, як щось виразно стукнуло в вікно. Секретар Зараченко, скрикнувши, мов опарений, вискочив з під вікна й описанувся зразу посеред кімнати. Всі щіхопилися на ноги й остовшли, глянувши в вікно.

У вікні було видно чорного кота. Його силуетка зливалась із темінню, розплівалась, не кіт це, а якесь величезна потвора вдивляється фосфоризуючими від свічки очима, непорушно, по черзі в кожного присутнього на цьому сватанні. Потім нараз вчуся зо к, охриплий, низький, мов це стогнала людина в невимовному болю й смутку.

Рубак хотів був вихопити револьвера, та міліціонер Захарченко зупинив його рішуче.

— Стривай! Я сам.

Він поволі взяв з постелі гвинтівку і напіліпсч "яву. Бахнув оглушливий постріл, дзенькнула шибка, світло засло.

— Поцілуй! — гукав у темряві міліціонер Захарченко. — Світіть! Де ліхтарик?

Він швидко знайшов його таки в своїй кишені й побіг нальвір. Рубак вибіг за ним. На ганку не було нічого, обидва забігли зразу на подвір'я. Тут теж не було віякого сліду. Захарченко придиగляється навіть до трави чи не завважить яких слідів, обнишпорив так довкола хати, в го, оді, та ніде нічого не було.

— Ну? — запитав іх голова Морквун, уже засвітівши свічку, коли по довгій хвилині вийшли в хату.

— Нема! — розвів безрадно руками міліціонер Захарченко. — Ні сліду!

— Ото! — вібі спрвді задумався Морквун. — Диво! Нема! Щеала мара!

— А Ганя де? — скрикнув Рубак, і всі зразу розглянулись, і аж тепер запримітили, що Гані нема між ними.

Рубак побіг на подвір'я. Сніп світла забігав кругом. Рубак збіг аж до хвіртки над рікою, аж на дорогу

— Ганю! — кликнув він схильовано. — Ганю

Ніхто не відгукнувся, й Рубак попрямував аж до кладки, що нею так часто проходив з Ганею, як ішов стежкою поза хати й левадами. Він освічував саме цей пристір, рефлекторне світло слабко прорізуvalо вечірню темряву. На мить у цьому свіtlі засніла цяточка ва левадах, а далі знов щезала за вербами ..

Ніхто з компанії й не питав нічого, коли Рубак увійшов нарешті в хату. Всі стояли вже посеред хати та біля порога, готові відходити. Але ще розмовляли.

— А я так добре ціляв! — вимахував гвинтівкою міліціонер Захарченко, закидаючи її на плече: — Як то вийшло, що я не влучив. Я бігме не розумію. Гм ...

— Еге, — мугікнув до того секретар Захарченко, згортаючи розсипані акти ЗАГСу та складаючи їх у течку. — Хіба все на світі зрозумієш?

* * *

Міліціонерові Захарченкові довелось довго стукати котрогось то пополудня в двері Андрійчкової хати, поки врешті йому відчинили. Рубак стояв перед ним, закинувши кур'ку на опашки, неголений, з не-причесаними і ще почервонілими зі сну очима.

— Хм... Ти все спиš, бачу, — обізвався міліціонер та, ступаючи зацікавлено до всього. Сумом і пусткою віяло звідусіль. На столі лежав неприбаний посуд, на долівці валялось сміття. Вибита шиба ще й досі лежала розсипана по лаві. Привітна ще недавно Андрійчукова кімната була тепер повна диму, вся долівка закидана була недокурками, на столі, між хлібом та ілечиком молока розсипана махорка. Рубак присів на брудному, цезастеленому ліжку мовчазний зовсім не бажаючи вести розмови.

— Хм, — хмікнув знову Захарченко, не знаючи з чого почати. — Отаке то наше! Куриш та спиш! А страшить тебе й далі? — запитав несподівано.

— Що страшить? — похмуро перепитав Рубак.

— Ну, отой кіт.

Рубак не відповідав нічого, він тільки вперто вдивлявся в Захарченка, майже ненависно.

— Це я так питаю, — став виправдуватись міліціонер. — Бо то, бігме, тоді якесь диво було. За три ступні не влучити! І таке потім те все, так якось... — Захарченко розвів руками безрадно посміхнувся, мов би й спрайді завинив у тому, що так по-дурному закінчилось Рубакове женіння.

— А я б того чорта хотів таки вполовати!

— Ех, ви! — зідхнув нарешті Рубак і в цьому вигуку зазвучала вся досада до всього чесного товариства, вся лють за невдачі останніх днів.

— Я, бігме, нічого не винен! — виправдувався вже прямо Захарченко, поглянувши на зле обличчя товариша. — Тобі помогав, скільки міг. І Григора страшив, казав, що як не погодиться, то вивезуть, і людей умовляв. То та потвора всьому винна.

— Хто ніби? — перепитав знову Рубак.

— Та кіт! Бігме, так — поправивсь, бачучи, як презирливо глянув на нього Рубак. — Я його мушу вполовати. Мій брат несоторенні речі розказує з цього приводу, книжку якусь таку відшукав, як то дужі ходять по звірях...

— Хоч і зараз іди та полой! — кинув байдуже Рубак, — він десь на гориці.

— Знаменито! — підхопився міліціонер та став налагоджувати гвинтівку.

Він вилавив поволі драбиною на горище. Там йому не довелось довго розглядатись. На горищі було порожньо й розшукувати не було між чим. Посеред горища, на дамаревій кобилі, саме в тому місці, де роками просидів Мурко, вигриваючись у присмному теплі димаревої сінки, саме в тому місці, на холодній тепер уже пліті побачив його Захарченко і аж ахнув.

Кіг був у віддалі кількох метрів і не виявляв ніяких ознак страху чи охоги тікати. Придивившись до нього ближче, Захарченко похитав головою, і якийсь несподіваний жаль вхопив його за серце. Покинене й переслідуване сотворіння пригасало з голоду і, мабуть, туги. Навіть під буйною чорною шерстою випиналися кістки, мордочка стягнулась неймовірно. Тільки очі мов побільшилися, горіли й тепер несамовитим гарячим бліском. У їх куїнках густо біліли, аж на шерсть скапуючи, мов зі свічкі застиглі сліози.

Захарченко ворухнувся неспокійно. Він прицмокнув, як звичайно на котів. Кіт оживився та не ворухнувся, мордочка рознялася, та звуку не чути було ніякого. Захарченко прицілився з г'янтівки й безпорадно опустив ї. Кіт дивився на нього довірливо, зі страшним болем, ніби, з невимовною скаргою . . .

— „Може ще жити чи не може? — питав себе Захарченко. — Даремно! Краще муку вкорочу!“

Він знову прицілився й нервово натиснув собачку. — Бахнув постріл, кіт підстрибнув кворо й покотився з димаря, в'ючись у корчах.

Знизу зацікавлено спітав Рубак.

— Ну?

— Е! — сказав міліціонер Захарченко і, вловивши котяче тіло за хвіст, кинув його вниз у сіни. Та тут аж притих, заскочений, бо Рубак кинувся на той чорний, скривленний клубок, підкинув його, потім люто став розтоптувати, якось чико, аж кров заруділа на його заболочених чоботях.

— Гей, та що ж ти робиш? — запитав Захарченко й здригнувся, зустрівши поглядом з почервонілими, божевільними Рубаковими очима.

— „Опе то раз! Збожеволів!“ — подумав міліціонер, маючи потайний намір відійти.

* * *

Рубак щез із села, й ніхто не знав, де він. Щойно за кілька тижнів стало відомо, що він став уже десь у „Донбасі“ шахтарем. Саме того дня, як прийшов від нього перший лист до Захарченка, з села вивозили Григора Чужана з жінкою й донькою на далекий Єнісей. У його хату перейшли жити брати Захарченки. А в опустілій Андрійчукової хаті, де все ще ніби сграшив чорний котище, зробили врешті канцелярію сільради.

ПАПАША

(Уривок із повісті)

— Маєш п'яту лекцію?

— Ні, вже кінець.

— Шо будеш робити? Ходім до нас на латину.

— Ні, якось . . .

— Ходім, до нас багато з других кляс приходить.

Пішов.

Третій відділ другої кляси містився окремо на партері, коло кльозету й називався „золотою ротою“. Склад „золотої роти“ завжди був винятковим. Тут збирались самі очайдухи, здоровані. Лекції латини в „золотій роті“ були презентаційні. Сюди приходило багато учнів послухати, користаючи з того, що професор Шпаковський знав у своїй клясі тільки винятково заслужених, з якими постійно сперечався. Дзвінок продирчав і Славцю з Яневичем увійшли то кляси. Тут у приспішенному темпі йшла підготовка. Кілька осіб під лавками працювали над якоюсь тасмничиною інсталляцією, кілька інших студіювали площу стелі над катедрою, вимахуючи руками й теоретично причілюючись, аж нарешті, по закінченні обчислень і помірів, хтось зручно влішив сніжку над самою катедрою.

Професор Євгеній Степанович Шпаковський був старий і трухлявий. Все у нього тягнулось до низу. Руки якось безпомічно теліпались, щоки звисали, як торбинки, живіт лежав аж на ногах, ніби мішок, „о якого всипали мірку збіжж“, навіть голова з шею пересунулась нижче на груди, а ззаду винувся горб. Ходячи із своїм мішком, він тяжко ступав, похитуючи всіма частинами своєї розшрubbованої й зужитої цілості. Ніхто спеціально не копався в семінарських літописах і не шукав дня й року, коли Шпаковський перший раз виліз на семінарську катедру із своїм Верглісом чи Ціцероном, але кожен знат, що то було давно, дуже давно, ще коли семінарія була в Крем'янці у високих ліцеїських будинках. Може, тоді Євгеній Степанович справді цікавився Ціцероном, але тепер він йому був бридким то смерти. Шпаковський міг пів години простояти під дверима кляси, охоче слухаючи різних баналюків, що йому плели учні й поглядаючи, чи не де інспектор, аби не входити до кляси й не розкривати обтертої й засмальцована латинської книжки. Фахівці від про есорської психології, учні „золотої роти“, дуже добре це знали й тому в значній кількості чекали на нього перед дверима кляси. Появу Шпаковського вібрали привітали глибоким поклоном, шарканням ніг і доброзичливою, роззброюючою усмішкою.

— Ну, хулігани чого ви тут стоїте?

Почалися докази про те, хто хоче відповісти, хто не хоче, до кого бабця приїхала, в кого тітка захворіла, хто хоче женитись а хто йти в

манахи, кому наречена не дозволяє багато учити латини, щоб не ви-
сушувала. Шпаковський, що далі все частіше поглядав, чи не йде інспек-
тор, якого боявся не менше, ніж учні, а нарешті, розставив руки й всіх
учнів, своїх і не своїх, загнав до класи і сам увійшов з піднесеною
головою й поважною, бундючною міною. Одночасно з першими слова-
ми молитви повітря прорізав дикий крик:

— Шпак!

Непривичасний і незорієнтований міг би подумати, що комусь ніж
полоснув по горлі, але Шпаковський добре знат, що то необхідне при-
вітання, й скоріше браком його міг би бути здивованіш, ніж тим криком.
Прямуючи до катедри й дивлячись на образ у кутку, він для порядку
велично, з вдаваним обуренням повернув голову до класи. Богуславсь-
кий з першої лавки, найбільш довірена особа Шпаковського, сесьєсто
йому знат, з густо засіяним червоними прицами лицем, теж обурено
повернув голову назад.

— Панове, хто там кричить?

Розуміється, ніхто. Богуславському не відповів, тим більше що кри-
чав він сам, прикривши свою пащку якимись маніпуляціями в райці
носа, але це ні кришки не зменшувало до нього довір'я старого про-
фесора. Навпаки, після того питання, Євгеній Степанович уважав бай-
вим робити свої заваги і, перехристивши чорного кравата та розгор-
нувши ззаду лацкані свого мундира, на якому з правого боку на гру-
дах невідмінно виднів значок духовної академії, сів на крісло.

По хвилі, нове душуро-дираюче „шпак!“ летить по класі. Богу-
славський знов стосує свій маневр. Але тут уважає потрібним прийти
йому з допомогою своїм професорським авторитетом сам Шпаковський.

Він встас, накладає пенсне й роблено-сердито поводить очима по
класі.

— Що там за хуліган кричить! Богуславський, хто там кричить! Ди-
виться, щоб не кричали, бо інспектор ходить по коридорі.

Між Євгенієм Степановичем і „золотою ротою“ існувала певна со-
лідарність і мовчазна згода, спрямовані до взасмного ненаражування
себе на непримінність з боку третьої особи. Все, що робилось у класі,
було внутрішньою справою і „третій особі“ до того було зась. З пих
конституційних рамок не виходив і Євгеній Степанович. Коли перед-
бачалась особливо бурхлива й патетична лекція, виставлявся навіть
сторож на сходах, розуміється, з учнів, що у вигадку небезпекі під-
ходив до скляних класних дверей і сиг алізував зближення „ворога“. Тоді все
моментально стихало, Євгеній Степанович відкашлювався,
трохи ніковів од цього раптового й солідарного переходу до порядку
і, зиркаючи на двері, підкressлено поважно помагав учнів скандувати.

До катедри зблизився учень.

— Ти чого хочеш? — питався Шпаковський.

— Відповідати.

— Як твоє прізвище?

— Петровський.

— Скандуй!

Петровський добре читає й скандує. У Шпаковського родиться підозріння.

— Покажи книжку! — протягає руку, не повертуючи голови, бож треба пильнувати „хуліганів“.

Перед Шпаковським кладеться книжка. Не та, а друга з-під полі. Відшукує потрібне місце, придивляється через пенсне, розглядає аркуш на світ, мне його нащось пальцями й книжку повертає. З задньої лавкичується легеньке, але настирливе дзелен'яння.

Шпаковський зиркнув.

Дзвіночок стих.

За хвилю знов.

— Що там за хуліган!

Богуславський обережно повертається: у нього в руці нитка.

— Панове, хто там дзвонить!

Петровський скандує далі.

Дзелень... дзелень...

Шпаковський встає, поправляє пенсне, дивиться на останню лавку

— Який там хуліган сковався на останній лавці?

Підходить — розчарування: на лавці нема нікого. Звертається до того, що на передостанній.

— Ти, хуліган, нашо дзвониш?

— Я не давоню!

— Встань!

Встає.

— Покажи руки!

Показує.

— Я тебе, хуліган, зараз до інспектора заведу!

Шпаковський сідає, лекція продовжується.

— Фю-ю-ю-ю-ю... — чується тихий перериваний свист, яким дядько заохочує коней до певного фізіологічного процесу.

— Хто там свистить, як свиня?

— Євгеній Степанович, свиня не свистить.

— Я тебе поговорю, хуліган!... Ну, скандуй! — звертається до Петровського.

— Вже скандував.

— Перекладай!

— Вже ж переклав.

— Перекладай ще!

— Євгеній Степанович, нашо ж я буду двічі перекладати!

-- Скажи, як називали Ціцерона за його вченість!
Мався на увазі вираз „вір ерудітіссімус“. Петровський не знає і не ставляє вуха до кляси. Підноситься кілька рук, а між ними рука Левицького.

- І ти, хуліган, знаєш?
- Я все знаю, Євгеній Степанович!
- Ну, як називали?
- Вір ерудітіссімус!
- Сам ти ерудітіссімус! Скажи такому дурневі, як сам, а не такому, як я.

.Гомеричний регіт . . . Шпаковський вищирив зуби. Вдоволений.

Петровський серед того гармидеру дав раду собі й дістав задовільну опінку.

— На місце!

Пішов.

На довгій лавці перед катедрою знов пілім'яється плечиста постать Левицького. Він косоокий, віскуватий і називавть його „мишою“ (ведмідь).

— Ти що? Хочеш відповідати?

— Ні.

— Чого ж ти стоїш, хуліган?

— Євгеній Степанович, познайомте мене з вашою Ніною . . .

Шпаковський мав доньку-гімназистку Ніну.

— Ти чого, свиня, втручаєшся в мої родинні справи! Іди, хуліган, відповідати!

— Я вчора відповідав.

— Іди сюди до стола!

Не йде . . . Шпаковський встас, бере його за коміра й приводить до катедри.

— Читай!

Прибита на стелі сніжка надумалась і під самим носом Шпаковського пустила на клясний журнал брудну мелянхолійну краплю.

Шпаковський виходить з рівноваги, хапає журнала й переноситься на підвіконник.

— Дежурний! — кричить він, — що за непорядки!

— Водотяг попсувається, Євгеній Степанович, труби полопались! Я зараз піду й зроблю порядок!

Вихедить. За ним ще чоловік п'ять.

— Та куди ж ви всі? — безпомічно кричить.

— Він на трубах не розуміється, а ми вмент . . .

Зникли.

Так проходить лекція. На Славця зробила вона мішане вражіння:

із співчесно цікаво, але сніжка, то вже зайве. Всеж він старий і називається його „Папашою“.

Через два роки „Папаша“ вмер. Була зима, скрипів мороа. Більш, як іа верству по Вільській вулиці розтягнулась похоронна процесія. Безпіч корогов, ордени на оксамитних подушках, вінки з довгими білими прічками й зворушливими написами; довгі ряди духовенства в чорних ризах, блискучих митрах, чернечих клубуках, фіолетових каміявах; срібний катафалок з білою домовою; заплакана Ніна вся в іорному; професори, знайомі, бувші учні й безконечні ряди семінаристів... Похід посувався поволі, маєстично, а над походом чорними крилами розвертуються могутні звуки великого семікарського хору.

Святи-и-й — ий Бо-о — же-е...

Вони б'ються об мури домів і летять далеко - далеко, немов спішать зогось сповістити що „Папаші“ набрид : е тільки Ціцерон, а й саме життя він іде тепер на певний відпочинок, де його не буде турбувати ан, Богуславський, аві Міша Левицький.

Богуславський, власне, ніс корогву з таким виглядом і почуттям відповідальності, ніби від того залежала ціла повага урочистості. Де зього побожно зблизився старенький міщанин.

— Скажіть, будь ласка, кого то ховають: корпусного, чи дивізіонного.

— Корпусного! — не вагаючись відповів Богуславський.

НЕ ОДИН МІСЯЦЬ У НЕБІ

Колись в одному королівстві біля моря жила-була маленька принцеса на ім'я Ленора. Їй було десять років, саме йшов одинадцятий. Одного разу вона захворіла, об'ївшись малиновим варенням, і її поклали в ліжко.

Королівський лікар прийшов оглянути її, зміряв їй температуру, помахав пульс і звелів показати язик. Зін занепокоївся і послав по короля, Ленориного батька, і король прийшов поглянути на неї.

— Я дам тобі все, чого бажає твое серце, — сказав король. — Чи є щось таке, чого бажає твое серце?

— Так, — сказала принцеса. — Я хочу місяця. Коли б я мала місяць, я б одужала.

Тоді король пішов до тронної світлиці і смикнув за шнур давінка, три довгі сміки і один короткий, і негайно до світлиці ввійшов лорд-міністер двору. Це був великий гладкий чоловік з товстими окулярами, що робили його очі вдвое більшими, ніж вони були справді. Це надавало лордові-міністріві двору вдвое мудрішого вигляду, ніж справді.

— Я бажаю, щоб ви дістали місяць для принцеси Ленори, — сказав. Коли б вона мала місяць, вона б одужала. Дістаньте місяць цієї ночі, найпізніше завтра.

Лорд-міністер двору обтер своє чоло кишеньковою хусткою і голосно висякав носа. „Я дістав дуже багато речей для вас свого часу, Ваша Величність,“ — сказав він. Якраз я маю список тих речей.“ Він витяг з кишени сувій пергаменту. „Зараз я на нього погляну“. Він глянув на список, похмуривши брови. „Я дістав слонові ікла, людиноподібних мавп і павичів; рубіни, опалі й смарагди; чорні орхідеї, рожевих слонів і блакитних пуделів; язички колібрі, пера янголів і роги однорогів; великтнів, карликів і русалок; ладан, бурштин і миро, фунт масла, два десятки яєць і торбину цукру ... пробачте, це моя жінка приписала своє до цього.

— Гама, — сказав король. Все, чого я тепер бажаю, це місяць.

— Про місяць, — сказав лорд-міністер двору, — не може бути й мови. До місяця 35,000 миль і він більший за кімнату, де лежить принцеса. Крім того, він зроблений з літої міді. Я не можу дістати місяць для вас. Блакитних пуделів — так; місяць — ні.

Король запалав гнівом, звелів високому лордові міністріві двору залишити світлицю і прислати до нього свого чаклуна. Королівський чаклун був маленький, худенький чоловік з довгим обличчям. Він носив високий червоний шпильчастий капелюх зі срібними зірками і довгий синій одяг, цяцькований золотими совами. Він дуже зблід, почувши, що король бажає мати місяць для своєї малої доньки і чекає, що королівський чаклун здобуде його.

— Я зробив для вас дуже багато чаклунств свого часу, ваша величність, — сказав він. — Якраз я маю в кишенні список чародійств, які я зробив для вас. Погляньмо на нього. Я витиснув сік із ріпи для вас, і ріпу з соку. Я виробив кролів з шовкових капелюхів і шовкові капелюхи з кролів. Я вичарував квіти, бубони й голуби з нічного і ніщо з квітів, бубонів і голубів. Я приніс вам чарівні прутики, магічні булави й кришталеві кулі, що в них можна бачити майбутнє. Я зробив вам мою спеціальну мікстуру з вовчої отрути, нічної тіні й орлиних сліз, щоб проганяті відьом, чортів і все те, що товчеться і грюкає вночі. Я дав вам семимильні чоботи, камінь випробовувати золото і плащ невидимості..

— Плащ невидимості не працює, — сказав король. Я й далі натикаюсь на речі так само, як і завжди.

— Плащ має робити вас невидимим, — сказав королівський чаклун.
— Плащ не має позбавити вас натикань на речі. — Він знов глянув на список. — Я дістав вам, — сказав він, — роги з Країни Ельфів, пісок від Пісковика і золото з веселки. Також моток ниток, пачку голок і грудку воску ... пробачте ці речі приписала моя жінка, щоб я їй дістав їх.

— Все, що я хочу, щоб ви тепер зробили, — сказав король, — це, щоб ви дістали місяць. Принцеса Ленора хоче мати місяць; діставши його, вона знов одужає.

— Ніхто не може дістати місяць, — сказав королівський чаклун. — До нього 150,000 миль, він зроблений з зеленого сиру і вдвое більший за цей палац.

Король знов запалав гнівом і відіслав свого чаклуна назад у його печеру. Потім викликав Королівського Математика, лисого, короткозорого чоловіка з ярмулкою на голові і з олівцем за вухом.

— Я не хочу вислухувати довгого списку всіх речей, що ви їх вичисляли для мене з 1907 року, — сказав король. — Я хочу, щоб ви саме тепер вичислили, як дістати місяць для принцеси Ленори.

— Я щасливий, що ви згадали про всі ті речі, які я вичислив для вас з 1907 року, — сказав королівський математик. — Якраз я маю список їх при собі. Я обчислив для вас відстань між ріжками дилеми, ніч і день, та А і З. Я підрахував, як далеко до Нагору і скільки часу потрібно, щоб дістатися Геть, і що стає з Ішез. Я відкрив довжину морського змія, ціну безцінного і поверхню гіпопотаму. Я знаю, де ви, коли ви в Безладі й Гармидері, як багато є ви, коли ви маєте мати робити є, і скільки пташок ви можете піймати сіллю в океані — 187, 796, 132, якщо вам цікаво це знати.

— Немає так багато пташок, — сказав король. — І в кожному разі, що я тепер хочу, це — місяць.

— До місяця 300,000 миль, — сказав королівський математик. — Він круглий і плаский як монета, тільки зроблений з азбесту і є завбільшки з половиною цього королівства. Крім того, він приліплений до неба. Ніхто не може дістати місяця.

Король іще раз запалав гнівом і відіслав свого математика геть. Потім він подзвонив по Двірського Блазня, що підскоком убіг у світлицю і сів у ногах трону.

— Що я можу зробити для вас, ваша величність?

Принцеса Ленора хоче місяця, — сказав король сумно, — і вона не може одужати, поки його не матиме, але ніхто не може дістати його для неї. Кожного разу, як я когось попрохаю дістати місяць, він стає дедалі більший і дедалі дальший від нас. Отже ти нічого не можеш зробити для мене, тільки зіграти на твоїй лютні. Щось сумне.

— Який, кажуть вони, завбільшки місяць, — спітав двірський блазень, — і яка відстань до нього?

Високий лорд і міністер двору каже, що до нього 35,000 миль і він більший за кімнату принцеси Ленори, — сказав Король. — Мій чаклун каже, що до нього 150,000 миль і він удвічі більший за цей палац. А мій математик каже, до нього 300,000 миль і він завбільшки з половину моого королівства.

Двірський блазень деякий час бринькав на своїй лютні. „Всі вони мудрі люди“, — сказав він, — „отже всі вони мусять мати рацію. А якщо всі вони мають рацію, тоді місяць має бути такий завбільшки і до нього має бути так далеко, як кожен про це думав. Отже треба довідатися, який він завбільшки і як далеко до нього на думку принцеси Ленори.“

— Мені це не спадало на думку, — сказав король.

— Я піду й спитаю її, ваша величність.

Принцеса Ленора раді була бачити двірського блазня, але обличчя її було дуже бліде і голос дуже кволий.

— Ви принесли мені місяць? — спітала вона.

— Ще ні, — сказав двірський блазень, — але я вам дістану його потім. Який він завбільшки, на вашу думку?

— Він трохи менший за ніготь моого пальчика, — сказала вона, бо коли я наводжу ніготь моого пальчика на місяць, то він його закриває.

— А як до нього далеко? — запитав двірський блазень.

— Він висить не вище від великого дерева за моїм вікном, — сказала принцеса, — бо часом гілки на вершку дерева ловлять його.

Цієї ночі полізу на дерево; коли гілки на вершку дерева піймають місяць, і принесу його вам, — сказав двірський блазень. Потім він ще щось подумав. З чого зроблено місяць, принцесо? — спітав він.

— О, дурню, — сказала вона, — звичайно, його зроблено з золота.

Двірський блазень пішов до Королівського Золотаря і звелів йому зробити малесенький золотий місяць, трохи менший за ніготь на пальчикові Принцеси Ленори. Потім загадав золотареві почепити його на золотий ланцюжок, щоб принцеса могла носити його на шиї. — Що це за річ, що я зробив? — спітав королівський золотар.

— Ви зробили місяць, — сказав двірський блазень. — Це місяць.

— Але ж до місяця, — сказав королівський золотар, — 500,000 миль, зроблено його з бронзи і він круглий як куля.

— Це так ви думаете, — сказав двірський блазень і вийшов собі з місяцем геть.

Двірський Блазень приніс місяць принцесі і вона невимовно зраділа. На другий день вона видужала і змогла встати і піти в сад грatisя.

Але король знов, що вночі місяць знову засяє на небі, принцеса може його побачити і тоді дізнається, що місяць, який вона носить на ланцюжку, не справжній місяць. Отже він сказав лордові-міністрові двору: „Ми повинні не дати принцесі побачити цієї ночі місяця. Видумайте щось.“

Лорд-міністер двору поступав себе пальцем по лобі. „Ми можемо зробити темні окуляри для принцеси“.

Це дуже розгнівало короля. „Якщо вона носитиме темні окуляри то натикатиметься на речі“, — сказав він, — „і тоді вона знову занедукає“. Отже він покликав королівського чактуна, а той став на руки, потім став на голову, а тоді став знову на ноги.

— Я знаю, що ми можемо зробити, — сказав він. — ми можемо нап'ясти оксамитові запони на стóвпах, щоб накрити цілий палацовий сад, немов цирковим шатром.

Король так розгніявся, що аж замахав руками. „Чорні запони не пропустили б повітря“, — сказав він, — „і принцеса Ленора захворіла б занов.“ Він викликав Королівського Математика.

Королівський математик пройшовся навколо колом, потім пройшовся навколо квадратом, а тоді став. — „Я знаю!“ — сказав він. „Ми можемо щоночі влаштовувати в саду феєрверки. Ми зробимо багато срібних вогнеспадів, і коли вони вибухатимуть, то наповнене небо безліччю іскор, стане так ясно як удень, і принцеса Ленора не зможе побачити місяця.

Король запалав таким гнівом, що аж почав підскакувати на місці, Феєрверки будили б принесу“, — сказав він, — „і вона б захворіла занов.“ Отже він відіслав королівського математика геть.

Коли він глянув ще раз угоро, на небі стемнило і світливий окраїнь місяця крадькома визирає з - за обрію. Він підскочив з великого переляку і подзвонив по двірського блазня. „Заграй мені щонебудь сумне,“ — сказав він, — „бо коли принцеса побачить місяць, вона знов занедукає.“

Двірський блазень побринув на своїй лоттні. „Що сказали ваші мудрі мужі?“

— Вони не можуть видумати такого способу сковати місяць, щоб від цього принцеса не захворіла, — сказав король.

Двірський блазень дуже ніжно заграв іншу піоню. „Якщо ваші мудрі мужі не можуть сковати місяця, то він не може бути скований,“ — сказав він. „Але хто з'ясував нам, як нам дістати місяць? Принцеса

Ленора мудріша за ваших мудрих мужів і знає про місяць більше, ніж вони. Отже я зашитаю її.“ І перше ніж король встиг його зупинити, він мерцій вислизнув з тронної світлиці і широкими мармуровими сходами побрався нагору до спальні принцеси Ленори.

Принцеса була в ліжку, але зовсім не спала і дивилася в вікно на місяць, що сяяв у небі. В руці її блищав місяць, що його дістав двірський блазень. Вона була дуже сумна на вигляд і блазневі здалося, що в очах її стоять слізки.

— Скажіть мені, принцесо Леноро, — промовив він журливо, — як може сяяти місяць у небі, коли він висить на золотім ланцюжку у вас на шиї?

Принцеса глянула на нього і засміялась. „Дуже просто, дурню,“ — сказала вона. „Коли в мене випадає зуб, то новий виростає на його місці, хіба ж ні? А коли Королівський Садівник зрізає квіти в саду, то на їх місці в'являються інші квіти.“

— Мені слід було б подумати про це, — сказав Двірський Блазень, — бо це те саме, що й з денним світлом.

— І те саме з місяцем, — сказала принцеса Ленора.

— Я вважаю, що те саме і з усячиною. — Голос її дуже вповільнився і стих, і двірський блазень побачив, що вона заснула. Обережно підтикав він навколо неї ковдру.

Але перше ніж залишивши кімнату, він підійшов до вікна і підморгнув до місяця, бо Двірському Блазневі здалося, що місяць моргнув до нього.

З англійської мови переклав

Сергій ДОМАЗАР

ПІВДОЛЯРОВЕ ОПОВІДАННЯ

Повний молодечої віри і надії, опинився я у великім місті. Підстаркуватий неохайний чоловік п'ятидесяти, сорока або шестидесяти років сів поруч мене на лавці в парку. Він мені нагадав побитого пса. Він кивнув головою на відділ оголошень у газеті шукання праці і зіхнув. „Ніякої нагоди для старого чоловіка?“ — промімрив він. Потім д'мене:

„Скажіть, друже, чи не могли б ви мені позичити доляра?“ Я вийняв з кишенні дві півдолярки.

„Оце все, що мені лишилося“ — сказав я.

„Ви збанкрутували також?“

„Так. Цілком.“

„Який ваш фах?“

„Пишу оповідання.“

„А! Розумію“, — сказав він і кивнув головою, жадібно слідкуючи очима за монетами.

„Я знаю. Тяжка праця. Вам напевно вже забракло тем, чи не так?“

„Це трапляється.“

Він загорнувся в приношений плащ.

„Слухайте“, — сказав він, — „я знаю одно оповідання, воно буде ваше — за півдоляра.“

„Плата при одержанні“ — сказав я, згадуючи поштову практику.

„Це про чоловіка на ім'я Спрег,“ — сказав він. — „Доктор Гарвей Дрейк Спрег. Чули коли про нього?“

„Ні.“

„Він був блискучий. Викладав у Медичній школі. Студіював у Берліні та Відні. Всі пророкували йому виняткову кар'єру. Він відкрив скромну практику в Нью-Йорку. Гарний, бістрій, простолінійний і практичний. Але ви знаєте, як то є з молодими докторами. Вони починають поволі. Йому було двадцять вісім років і він тільки но звів кінці з кінцями, коли зустрів дівчину. Він думав, що вона була найпрекраснішим створінням, яке чоловік коли бачив, і закохався в ній цілім своїм серцем і розумом.

„Її батьки були дуже багаті, коли їй було двадцять два роки. А далі її батько збанкрутував і помер. Коли її зустрів доктор Спрег, вона була збита з пантелику і хвора, бо не знала, як собі дати в житті раду з кількома тисячами долярів. Бідна дитина, то не була її вина, винне було — виховання. Вона, звичайно, могла вийти заміж за багатого... Чимало багатів хотіло з нею одружитися, особливо один — Перрі Торрінгтон, але він був ще недозрілим молодиком, щойно з сільського університету, і нічого іншого на його користь додати не можна. Але факт був той, що батько лишив йому три мільйони. Доктор Спрег за-

лено був у ній захочаний і дозволив їй думати, що він багатий. Тим часом йому доводилося позичати гроши, щоб підтримати цю ілюзію. Не засуджуйте його, коли ви не знаєте її. Так ось, хоч би там що, а він з нею одружився.

„Можливо, що він був дурнем. Можливо, його кохання до неї і його страх втратити її так його заслішили. В кожному разі йому здавалося блознірством, щоб вона не мала всього, чого хотіла... I він давав їй усе. Він працював тяжко, але все глибше впадав у борги. Він схуд і став нервовим, жахаючись дня, коли вона мусить відкрити, і все ще боячись сказати їй, бо знову вірила йому.

„Найшла на нього велика спокуса. Спочатку він відбувався від неї. Але ж він був у безнадійному стані і не переставав вмовляти в себе, що мусить бути практичним. Отже він створив квітницю для продажу патентованих ліків, поганої на смак речовини в пляшках, етикета якій говорила, що вона була „ефективна при лікуванні раку“. В дійсності це було трохи опію в суміші з ймібрною олією. Виготовлення реновини коштувало чотири центи, а продавалася вона по два долари за пляшку. Скоро він продавав тисячі пляшок. Все це було багато років тому, поки газети не розкрили цієї гри. Він казав їй, що має чудове, успішне підприємство, але не казав їй всього. Вона тим дуже і не цікавилася. Вона завжди мала багато грошей на витрати і ніколи не потребувала турбуватися, звідки вони приходять. Вони мали прекрасний будинок на Медісон Авеню і були щасливі...

„Вони саме подорожували яхтою, коли вона почала нарікати на своє здоров'я. Він не хотів вірити своїм діягнозам; негайно відвіз її назад до Нью-Йорку, закликав найбільших спеціалістів, щоб переконатися. Коли він говорив з нею, вона посміхалася.

„Для чого я мала б'турбуватися?“ — казала вона. „Ти ж мене можеш вилікувати.“

„Я не знаю, в який спосіб вимірюються муки, але я думаю, що ні одна людина так не терпля, як доктор Спрег. Він випробував усі способи лікування, відомі науці, але лікарі сказали, що випадок безнадійний.

„Дай мені трохи твоїх ліків“ — просила вона.

„Це єдине, що допомагає мені“. I він їй давав. Він знов, що це застосуючи лише на коротку хвилину, але не смів їй цього казати. Він хотів убити себе.

„Я знаю“ — сказала вона — „коли ти твердиш, що це добре ліки, Гарвей, то вони мене вилікують.“

„Цілими місяцями він пильнував її. Одного дня знаменитий спеціаліст оглянув хвору. Він вийшов з широко відкритими від здивування очима. „Чудо!“ — сказав він. „Боже май! Друже!“ — скрикнув доктор Спрег. „Ви думасте, що їй покращало?“

„Вона вилікувалася“, — сказав спеціаліст, --- „але не питайте мене, як або чому“.

„Отже, я вам кажу, доктор Спред' став сам не свій, а далі зовсім пустився берега . . . Почав тяжко пiti, впав зовсім низько і вже не підвівся“.

Підстаркуватий чоловік глипнув крадькома вздовж стежки.

„Що трапилося з його жінкою?“ — спитав я.

„О, вона про все дізналась, а він збанкрутував“.

„Я гадаю, що вона була направду егоїстичною. Любила розкоші над усе. У всякому разі вона покинула його і втекла з молодим Торрінгтоном. Отже, чи я дістану ту півдолярівку?“

Я дав її йому.

„Я мушу йти“, — сказав він, схоплюючися несподівано на ноги.

„Добраніч, доктор Спред“ — сказав я.

„Спред, до чорта!!“ — сказав він через плече. „Я той самий Торрінгтон“.

В той час, як він поспішав геть, акулоюкий чоловік, великий на аріст, підійшов до моєї лавки.

„Чи він у вас канючив?“ — запитав він.

„А ви хто?“ — запитав я.

„Детектив Батлер. Група переслідування жебраутва“.

„Ні“, — сказав я. „Він не жебрав. Містер Торрінгтон розповів мені одну історію, це все.“

„Містер Торрінгтон?!“ — голосно зареготався чоловік. „Торрінгтон, от комедія! Це ж — Сем Тоббін. Він бурлакує ціле своє життя. Бліскучий, так би мовити, фахівець. Ошуканець, про себе він каже, що колись писав новелі, але жебрання дас більші прибутки. Він має будинок і дітей у Флеттшірі. Його велика жінка-шведка б'є його, коли він не приносить додому певну суму грошей щовечора . . .“

Я вийняв останню півдолярівку, рушив по Першому Авеню і купив собі випіти чотири порції блої суміші.

Переклад з англійської В. ОЛЕНЧЕНКА

ВОЛОДИМИР ДЕРЖАВИН

МОРАЛЬНІ АФОРІЗМИ

Добрість це різновид чесності. От чому діти є такі безсердні.

Виховання може зробити все, але робить звичайно протилежне тому, чого прагне.

Що невдячніший хтось, то й неалопомніший.

Спробуючи спізнати думки незнайомої людини, треба уявити собі, що саме думав би на її місці той знайомець, який найбільше скидається на неї фізично.

Марно напучують молодь слухатись розумніших, коли над усе тяжче розпізнати — хто розумніший?

Якщо вища чесність полягає в тому, щоб не помічати чужих нетактовностей, то наївища — либо ж у тому, щоб зовсім не допускатись щоділою ситуації, себто взагалі уникати нетактовних людей.

Бездіяльність звичайно випливає з абсурдного наміру зробити все найкращим із мисливих способом.

Що близьчі ми до остаточних старощів, то схильніші до думки, нібито конституційні властивості нащого — та й кожного — характеру, що здавались незмінними; це лише лихі навички, які замолоду легко надавались були до усунення або, радше, до заміни на інші. Типова сенільна ілюзія!

Крайня иш��т — з утіхою споглядати (тз культивувати) в інших таке, що для себе вважав би за нижче власної гідності: сказати б, заздрощі навзорот.

Наїбільше схильні вірити чужим обіцянкам ті, хто ніколи не додержує своїх власних; це незрозуміло, а втім однаково прикладається і до індивідів, і до суспільних чи громадських колективів.

Немає відразливіших людей, ніж ті, що сприймаються нами як живе дзеркало наших власних пороків і криє дзеркало наших власних вальорів.

Кому нема чого робити з власними знаннями — викладає; хто не знаходить ужиття для власних ідеалів — виховує; хто не сподівається успіху в особистих справах — удається до суспільних; хто свідомий власної нікчемності — живе заради дітей.

Лише страх перед лихом виправляє людей — аж ніяк не само лихо, що воно діє радше навпаки; так само і всяка кара чи відомства.

Життя не є серйозна річ: хоч воно й складає все, що ми безумовно посідаємо, а втім можна допуститись грatisя ним. Справді серйозні речі — наука, мистецтво, релігія — до життя ні 'трохи не подібні.

Найпростіше мірило культурного рівня людей та народностей це — наскільки вони, розмовляючи, обходяться без допомоги рук.

Поетичність місячного світла походить із того, що при місяці навіть аби яке жіноче обличчя відастися гарним.

Щоб розуміти людей, треба вміти нічого й нікому не прощати.

Лиха недоля — назавсіди кинути рідний край, та ще гірша — зовсім не мати права кинути його.

ЯРИНО

(З мізинських спогадів)

Щонеділі, коли сонце стане вже виразно спускатися з найвищої точки свого щоденного шляху, Мізин знову, як і вранці, оживас. Церковне свято закінчилось давно. Давно спорожнів цвинтар, і довго-довго живої душі на вулиці не побачиш. Але, як день уже похилиться к вечору, починається свято світське, а, властиво, поганське, і село знову гомонить. Під хатами, в холодку стріх, на прильях розсідаються родичі та й так сусіди на суді та пересуди, по садках починають лунати співи та вигуки, а коло сільської розправи та коло місткого громадського гамазею з широким піддашшям, то вже неодмінно сходиться молодь на музики.

Не заблукали ще до Мізина з околицьких міст та містечок ні польки, ні вальси. Як за дідів, як за батьків, так і тепер — і свої давні танці, і свої співи.

Здалека музики властивої не чути, а чути лише бубон, який чомусь не гуде, а тільки гупас... Музика тут чудна! Скрипка така, як і скрізь на цілому світі скрипки бувають, але, крім бубона та скрипки, ще є тут і бас. Це вже такий струмент, якого, здається, на Україні ніде більше не зустрінеш. Величезна скрипка, значно більше за гітару, але все ж менша від наїмешої басолі. Всі дощечки, з яких вона зроблена, не klesem тримаються купи, а дратвою шті. Висить вона на мотузку, перекиненому музіці через шию, і прилягає своєю спинкою до його живота. Лівою рукою музика притискає бас горішньою його частиною собі до грудей. На гріф ця рука ніколи не переходить. У правій руці, як годяться, тримає музика смичок, звичайно саморобний. Його волосинь напинаяться не якимсь там шрубом, а просто великим пальцем правої руки, що держить смичок. Чіпляє музика ним за той дерев'яний цурпалок, в який заплішено долішній кінець волосині, і, тримаючи смичок за долішній кінець древка, сполучує таким чином вільний кінець волосині з древком, напиначи його пальцем, як і коли треба. На такому басі — три струни. Настрозні ці струни в кварту, а зачіпає їх музика по дві разу. Отже, чусмо тільки два роду акордів: раз грубший, а поньому три рази тонший: ту-ти-ти-ти, ту-ти-ти-ти з потрібним скороченням кількості акордів другого тоналу при кінці музичної фрази до одного. Як то в тій п'єсі, що: „сви-ні-врі-пі, сви-я-врі-пі, по-ро-ся-та в мор-кві”.

Мотиви до танцю все нескладні, все козачкові, до яких завжди є і слова, веселі і здебільшого непристойні, як і в гуцульських коломийках. Вони викликають у слухачів вибухи реготу та вигуки... Але весело, і хлітки самі тремтять до танцю.

Інша річ тутешні співи, особливо дівочі. Якось не випало мені тут бути на весіллі! А шкода! Певне ніде в Україні не зберіг весільний ритуал такої давнини, як тут, у глухому закутку Сіверщини.

Якось оповів мені місцевий інтелігент, учитель тутешньої школи Федот Кошель, про те, що тут на весні співають дівчата якихось пісень та таких, що чоловікам слухати тих пісень заборонено. Здивувався я тому немало і вельми те мене заінтригувало.

На розкопках у нас, коли відбувалося копання та відкидання ялової землі з-поміж тої „культурної верстви“, яка нас цікавила, то наймали ми на той час багато робітників. Хлопці здебільшого копали, а дівчата тільки відкідали ту землю далі. Часто приходила на таку роботу і Явдоха, горбата стара дівка, що через своє каліцтво і заміж не пішла. То була якась сільська весталка. Чи як схарактеризувати інакше її ролю? То була жива енциклопедія, живий катехизм старовинних звичаїв, пісень, узорів. На весіллі вона між дружками за верховоду, на обжинках вона всім керув. Просто живий музей. Отож якось і намовив я її прийти до нас, в хату „старої матушки“ в супроводі декількох дівчат та заспівати мені кілька пісень, а я їх на фонограф і запишу.

Студентська Петербурзька Університетська Громада дісталася була колись у дарунок від відомого нашого діяча інж. Бородая фонограф. Я часто брав його з собою у літні мандрівки і позаписував ним багатенько чого цікавого.

В умовлену годину прийшла Явдоха з своїми молодими подругами. Спочатку дав я їм прослухати декілька пісень, записаних раніше, від інших людей, а далі поставив іх тісненько одну коло одної перед фонографом і замовив їм проспівати пісню: „Ой, у полі три криниченьки“ Пісні пісі співають тут майже так само, як і по інших місцях України, але і розклад голосів не такий та й слова не так вимовляються, як по інших околицях. Одно — дифтонгів тут уживають, а подруге — якихось архаїчних форм. Вже сам початок цієї пісні тут: „Ой, у полі три криниченьки, там стояло три дівиченьки“, а не „дівчинонька“ — надає цій пісні в тутешньому виконанні якогось спеціального відтінку, якогось специфічного запаху. За цією пішли інші, характеристичні тим, що співаються всім хором в'унісон, як, зрештою, всі пісні ритуального поганського змісту.

Цікав, наскільки обжинкові, а зокрема:

„Наша пані добра —
Зарізала бобра,
Сама спожила-а,
А нам не дала-а,
А-а-а-ух!

Наша пані велика —
Зарізала індика,
Сама спожила-а,
А нам не дала-а,
А-а-а-ух!

Чудні ці закінчення з вигуком наприкінці. Не гармонійні вони, якісь чужі і дикі для людей з інших сторін, але давні-прадавні, повні вислову якогось почуття, нам тепер уже незнайомого. Тому й незрозумілі, мабуть!

Нарешті прошу заспівати тої пісні, що без хлопців співається, що П води, дівчата, насамоті співають, на весні, здається, на Юрій, коли худобу вперше на пашу виганяють. Збентежились дівчата, мотають головами, але по тому, що всі, як одна, на Явдоху дивляться, бачу, що весь мій успіх залежить від її рішення. Зніяковіла Явдоха. Дивиться на мене і каже, що тієї пісні співати тепер не можна, не годиться. Я напосідаюся, обіцяю, що ніхто, крім мене, не знатиме про це, та, зрештою, і вікна щільно позачиняємо, щоб знадвору не було чути. Вживаю всього свого авторитету, зловживую своєго положення працедавця — їм, дівчата, і пілому селу. Явдоха капітулює, але з якоюсь до краю єтурбованою міною, наче звіринка якась, застукана в суготках, з яких утечі вже немає . . . Знову стають дівчата одна коло одної і співають. Голос трохи подібний до обжинкової, попередньо співаної, але, зрештою, всі поганські пісні дуже одноманітні. Голос їх наче гойдається то вгору, то вниз на якихось п'яти-шести тонах, чим вони нагадують між іншим і більшість наших колискових пісень.

„Ой, у полі зеленому сидить Ярино!

Ярино, молодий Ярино!

У-у-у-ух!

Ой, під дубом зеленим сидить Ярино,

Ярино, молодий Ярино!

У-у-у-ух!“

Слова все ідуть, але все ті самі, з невеличкими тільки змінами, без жадного майже змісту, без жадної фабули чи оповідання. Все про того Ярина молодого, що сидить він то там, то там. Одноманітно, монотонно, як якась молитва чи замова. Тільки той вигук у кінці, повний такої експресії, що мороз від нього по всьому тілі пробігає, порушує загальну монотонність.

Щось тужливе і могутнє в ньому чується і таке первісне, первісне. Цéще передлюдської стадії, не мовний, а голосовий вираз того почуття, що опановує на весні кожну живу молоду істоту. Чується в цьому вигукі заклик до когось, вимога, схе рована в світ до когось бажаного, потрібного, але до кого і нацо — п'ого ще сформулювати не може. Якісь пробудилися з весняним сонцем нові сили, що кудись кличуть, чогось енімагають, але такі нові і потужні, що жива істота сама собі ради дати не може і звертається з якоюсь скаргою до цілого світа. А в першу чергу до сонця, що збудило ці сили зі сну зимового, відібрало спокій і хвилю нового життя заповнює всі клітини тіла . . . До Бога, до джерела цілої земної енергії скеровує свою скаргу дівчина в цім слові, в цій замові. До сонця, до Ярина. Ти молодий, ти гарний, все коло тебе молоде, зелене, повне сили, але де ти сам, чому ти від мене криєшся! Прайди! Втіліся в когось! Я ось тут! Я жду! Я шукаю тебе! У-у-у-ух!

На Сіверщині, за часів київських літописців, коли вірити авторові „Повісті временных літ“, подружжя іще не було. І то, певно, не про церковні подружжя іде у нього мова, а взагалі про подружжя, як якусь громадську установу. Сходилися представники різних статей десь на межах своїх громад, гнані одні до одних непереможним інстинктом, і там

відбувалися ігри, забави та співи, нав'язувалися знайомості на лугах, під дубами і там же відбувалося парування. Добою матріархату віс від цих відомостей, переказаних нам літописцем. Сходилася молодь та й розходилася, кожне до свого села. Дитя, що приходило на світ, не знало свого батька, як не знала більше його і мати тієї дитини. Бог Ярино зводив їх, а ніякий інший бог іхнього зв'язку надовше не затримував. Знали тоді сіверяни бога Ярина-Ероса, але бога, відповідного Гіменею, у них ще не було . . .

Співають дівчата і співає Явдоха. Вони ще викличуть, ще замовлять на себе ласку і увагу Ярина,* а вона, горбата каліка, не одну вже весну в гурті своїх подруг співала цього співу і все надаремне. І в її голосі чуються наче не ті тони, як у її молоденьких подруг. Вони ще свого діжуться! Вони своє вимолять, а вона ніколи, — бо весна її давно вже минула . . .

* Ярино (поширеніші: Ірило або Яр) — дохристиянський бог весни

ЮРІЙ ДАРАГАН

Ви, напевно, здивуєтесь, коли я скажу, що не знала Дарагана особисто. Адже була в час його перебування також у Празі, адже присвятила йому свою першу збірку поезій „Княжа емаль“.

Він помер 1926 — першого року моєго перебування в Чехії. Тоді я так була зайнята дозволом побуту, вступом до української гімназії, матурою і навіть не підозрівала, що десять тут лежить і вмирає поет, який очарує мене назавжди.

Першу згадку про нього подав, мабуть, проф. Кобицький, наш учитель літератури в українській гімназії в Празі. Пригадую, Кобицький — захоплений літературознавець, читав нам, окрім класиків, побіжно про українську модерну музи.

Напевно, ім'я Дарагана мені випало б із пам'яті, якби незабаром не попала під руку „Веселка“ — одно, або два числа — тaborовий журнал що був вийшов у Шпілборні 1921 або 22 року.

Не пригадую, що там було ще окрім віршів Дарагана — один про єгипетського бога сонця Ра, світлив і соняшний, другий —

„Бисть тишина в Шпілборні у шпиталі,
Бисть тишина і тіні-козаки,
Що від сухот мовчазно умирали,
Бисть тишина і нічегоже бисть.“

На жаль, не можу пригадати більше, але далі йде мова про нудну, тягучу, безнадійну осінь 21 року, „про улюблених військами“ головного отамана, що виїхав з табору. Його ждуть і не ждуть, умирають.

Ах, ці слова Дарагана, такі прості й величні, такі трагічно сумні!

Більше про Дарагана я дочулась пізніше від Оверковича — колишнього співробітника „Веселки“. Він же мені розповів і про інших співробітників: Маланюка, Селегія, Еазилевича, Чирського, Осику; про Нову Гелладу (щось у роді ордену боянів); що й заснував Маланюк і Дараган.

Я розпитувала і деяких товаришів Дарагана з війська із Подебрадської Академії. Всіх цих відомостей було мало; Дараган один з воїків війська УНР, один зі студентів Подебрадської Господарської Академії, поет, помер у Празі від сухот, похований на Ольшанах.

Навіть моя новонанута товаришка — агрономка Алла С., приятелька Дарагана, не сказала мені про нього більше. А вона мала його збірку „Сагайдак“ з присвятою:

„Милій панночці з філялками“.

В 40-х роках Стефанович десь надибав газетну репродукцію знимки Дарагана. На ній якийсь чужинець-грузин. А я вже тоді мала усталене уявлення синьоокого русича. Таким він мені в пам'яті й лишиться. Цей образ підказав мені „Сагайдак“.

Дараган — гридень бога сонця, не Ра, а Даждьбога, такий ясний і дзвінкий, мов срібна сурма. Від нього втікає „за лиман“ зима, синонім усього темного й алаго. Її нагонять його білі коні і топчути.

Він побратим Дунаю, Добриня з двору Володимира-Красного: сокечка; скаче по полю сірим вовком, шугає соколом. Не сумним, а радісним балядним ладом іде князеві Володимиру здобувати князівну.

„По князівну, по Рогніду в половецький край
Іде з любим побратимом лагідний Дунай“.

Він Вольга: трьох лицарів. Він січовик-характерник, кидав бранку по-порек сідла, рубав бусурмена.

Він вірний джура Мазепи, надхненний боян його „помаранчового заходу“.

Він тужний кобзар козацьких походів. Його кобза ридає ніжно і мелодійно сумною згадкою, спомином:

„Так червоніє кров півоній,
Так гірко скаржиться полинь,
Бо вже давно козацькі коні
Відтанцювали в далечинь“.

І коли я говорю з його вірша устами Ольги-Месниці за Ігоря:

„Вітай, мій ладо синьоокий,
Роздертий, мертвий ладо мій!“

— я уявляю Дарагана, з його пошматованими хворобою, роздертими кривавими грудьми.

Йому не спорядили вояцької тризни, не поклали бойового коня із зброю не спалили жінку.

Тільки панночка з фіялками рік-річно в роковині ходила на його могилу в Ольшанах, щоб на неї покласти пригорщи свіжих фіялок. Щастя наступниця одного року не знайшла могили: рів зрівняли, бо минув десятилітній термін її найняття. Кості Дарагана і його побратима різьбаря Колядинського, з яким він був похований в одній могилі, чи спалили чи склали до спільногого гробовища безіменних. Навіть кущ рож, буйний і зіничавілий, посаджений невідомо числю рукою, викорчували і насадили інші квіти. Там, де стояв хрест з написом „Дараган і Колядинський“, — лежала плита з чужим незнанним прізвищем. Не лишилось ані сліду. І самій собі не вірилось: тут була його могила, чи не тут?

Даремно Маланюк громив націю без чести, без пуття. Але Мосендр зробив краще: написав прекрасний вірш про лицаря, що викопав для всіх ясну криницю.

У мене був скарб, затасний від панночки з фіялками — „Сагайдак“.

Його 1945 року забрали у мене грабіжники. З подарованим життям, рвучись до сочия, до людей, я все діялася біля дверей в'язниці, оглядаючись назад: як би так попросити тих звірюк, може б віддали? Нічого більше, тільки „Сагайдак!“

Але я не попросила. Ладо синьоокий, я не могла!

28. 3. 1946

ДО ПРОБЛЕМ БАРОККО*)

1.

Слово „барокко“ є й старе й нове. Старе воно в значенні певного стилю пластичних мистецтв (архітектура, скульптура, мальство). В цьому значенні вживалось воно вже в добу панування бароккового стилю в пластичних мистецтвах. Нове воно в ширшому значенні — „стилю певної культури“, „стилю доби“, себто не тільки стилю пластичних мистецтв, а й музики, літератури, нарешті, не лише мистецтв, а й філософії та цілої культури, „часу барокко“ вважалі.

Самий вираз „час барокко“, або „дoba барокко“ симптоматичний! Бож про кожен час можливо вжити такої загальної назви, що мала б характеризувати усі сторони культури часу. А щодо барокко, то зустрічамо ще й вираз „людина барокко“, вираз, який підкреслює, що ця культура забарвлена якоюсь спільнотою барвою, ба навіть і творець культури, — людина, так само просякнений тими самими стилістичними елементами, як і вся культура його часу.

Та зрештою це не було так вже важко помітити десь на Заході, де в першу чергу кидаються віті від великих архітектурних комплексів, — замки, сади та цілі міста, що оформлені в стилі барокко. Бароккові архітектори до того мали надзвичайний хист, щодо стилізації старих пам'яток, — перебудови в добу барокко часто цілком „органічно“ змінюють цілі будови зовсім інших стилів, надаючи їм типових рис бароккових. Старий стиль будови (здебільшого готичної чи ренесансової) не просто прикрито барокковими „наліпками“, „прибудовами“ тощо, — вони якось злиті в єдність, стаючи частинами якоїсь всеохопливої композиції, так само „адаптували“ бароккові майстри і твори літературні, — від літописних починаючи, аж до ліричних та релігійних . . . Ця надзвичайна „асиміляційна енергія“ барокко робить його останнім мистецьким стилем, що міг накласти свою печатку на цілу культуру. Барокко, — останній „великий стиль, всеохопливий, всепроникливий! . . . I тим більш дивно, що так довго не помічали цього універсального стилю поза межами, пластичних мистецтв.

2.

Мабуть, найбільшу трудність при визначенні стилю барокко робить те, що дуже важко знайти основні елементи, які характеризують цей стиль, — його „домінант“. Це не випадково. Є стилі, що їх характеризують лише нечисленні, основні риси, які зразу ніби цамічають сильнетку доби. Тому для ренесансу таку домінанту — одну з нечисленних — подає вже сама назва, або визначення, що його дав Яків Бургарт — „відкриття людини“, або кілька речень, в яких ішла б мова про „шляхетну простоту“ цього стилю.

Усі такі визначення можна б легко уточнити; якщо додамо ще кілька незначних корективів, — ренесанс — це „відродження античності“, але не дійсної, а такої, як її розуміли люди ренесансу, — ренесанс — це „відкриття людини“, але з певним підкресленням (не цілком об'єктивним) її „профанічності“, — автономності у відношенні до

*) Ця стаття є перша з шерегу статтів про одну пекучу проблему сучасної науки, проблему, якій присвячені деякі мої власні праці, та новіші статті таких вчених, як Ю. Шерех, В. Петров, В. Державин — про проблему культурно-історичних епох. Я починаю з одного конкретного прикладу, маючи на меті пізніше обговорити принципові питання поділу культурно-історичного процесу на урізки — культурно-історичні „епохи“ та питання, зв'язані з їх розмежуванням, з їх розвитком тощо.

святого, ренесанс має справді риси „шляхетної простоти“, але і шляхетність і простота подаються в певній риторичній позі ... Додамо ще кілька рисочок до кожного з цих визначень — і образ буде вже майже зовсім ясний та точний. Ренесанс — не виняток, — так само можливо дати визначення класицизму, ранньої чи ні пізньої готики, та навіть такого складного духовного явища, як „романтика“. Щодо романтики, то я почав би її визначення з того „центру тяжіння“, до якого ведуть лінії від усіх кіл романтичного всесвіту, — а таких вихідчіх пунктів є чимало. Згадаймо лише як приклади: красу, що находитя представники романтики в ночі, — від „поезії ночі“ легко знайти шлях до кожного закутка цілого лабіринту романтичних думок, або — віру в те, що світ — щонайменше „подвійний“, або — віру в таємні сили в бутті, або — установку „духового ока“ на „безмежність“ тощо!*)

Нічого подібного не можемо зробити в відношенні до барокко! Бо барокко в естві в найглибшій свої суті течія „синтетична“, яка щось сполучає та зливає, течія „синкретична“, в якій зростаються в єдність різноманітне, що виходить не з одного, чи нечисленних пунктів погляду, а з багатьох, до того таких, що між собою нічого спільногого не мають ... Ale це течія, в якій дійсно все пливе та плине, змінюються та перетворюється, постас та зникає в цьому процесі, маючи свій основний зміст та сенс. Ale, на жаль, відносно історичних з'явниц неможливо вжити дуже зручний пункт погляду Геракліта, що вважав еством буття зміну. Bo історичне буття є менш конкретне — отже зміна сама по собі не може і в якім разі бути в історичному аспекті вистачаючою домінантою, що зумовлювала б собою певний історичний стиль ...

Виходячи з цих міркувань, я роблю спробу дати такий хоч би опис якщо не означення, барокко, який приймав би до уваги різноманітність складових елементів, та синтетичні устремлення барокко. Тому саме ми без дального детального розгляду можемо відкинути ті означення та описи культури барокко, які виходять з одного якогось пункту погляду, стремлять знайти одну або кілька основних домінант бароккового стилю. Дуже поширенна думка про бароккову культуру як про культуру „католицької протиреформації (пункт погляду цей поділяють дуже заслужені дослідники, що багато спричинилися до збирання матеріалу, а почасти і до його освітлення). Bo не говорячи вже про розв'їт барокко в країнах протестантських, про візантійських бароккових поетів, письменників, мислителів протестантів (згадаймо хоч би Коменського, або німецьких бароккових поетів — бо зараз серед них переважали протестанти і числом та її якістю, або протестантських „бароккових“ містиків, які в великій кількості зібралися в ХУІІ віці в Голляндії і т. д.), не говорячи про розвій бароккової літератури на Україні якраз серед православних**), а не серед уніятів, що тісно були зв'язані з цілим католицьким світом; саме католицтво доби „протиреформації“ розу-

*) Означення окремих періодів історії літератури подаю в окремих главах „Історії української літератури“, якої вийшла лише одна частина, та в незакінченій „порівняльній історії слов'яnsких літератур“. Ale пишучи ці рядки, я не користувався цими працями та навіть не робив спроб пригадати, як я там характеризував ренесанс чи романтику. I без готової відповіді завжди можна викликати перед своїм духовним оком постать ренесансу чи романтики, ясну, прозору та порівнюючу „просту“ (не дивлячись на силу течій і напрямів у межах романтики), про яку зараз можемо сказати чимало річей, що не викликають сумніву!

**) Дозволяю собі не повернутись тут до того матеріалу з історії укр. літератури, який я подав в своїй „Іст. укр. літератури“ ч. II (Пр. 1942) та в, на жаль, не закінчений друком книзі „Український літературний барок. — Нариси“, ч. I (Пр. 1941), II (Прага 1941), III (Прага 1943).

міститься, не таке саме католицтво, яким воно було в середньовіччі або, скажемо, в добу ренесансу, — а так ми приходимо до питання, чим саме відрізняється католицтво доби барокко від католицтва усіх інших епох, себто до нашого першого питання про домінантні фази доби барокко ...

Не спиняючись на інших спробах дати означення чи опис бароккового стилю, виходячи з подібних для барокко завузьких пунктів погляду, зупинимось на спробі дати образ барокко, яко синтетичної духовної течії, яко спроби синтезу культури середньовіччя („готики“) та ренесансу.

3.

Культура барокко прийняла певні „завойовання“, надбання культури ренесансу, але тим само рішуче відхилилась від інших основних тенденцій ренесансу ... І в багатьох випадках це відхилення було поворотом до ідеалів середньовіччя. Це кидається у вічі вже при наглядному знайомстві з пам'ятками доби барокко. Уже конструкції просторових елементів у пластичних мистецтвах підкреслюють цей синтетичний характер бароккового стилю.* Барокко відмовляється від прозорої гармонійності ренесансу, щоб замінити її скомплікованою різноманітністю, що нагадує готику, та ще може найбільш скомпліковану пізню готику: барокко відкидає простоту ренесансу, даючи замість цього ускладненість, що перевищує ускладненість готики: замість простих та спокійних форм — простій лінії та півколъ ренесансу, зустрічаємо в барокко криву лінію, неспокійну, „динамічну“, рухливу, часто асиметричну; — але тут барокко ухиляється і від готики, бо готика буде оптичне враження на простій лінії та гострому куті та при усьому „неспокійному“ характері деяких готичних композицій, в них не почувавсяся того різноманітного руху, різноспрямованого стремлі¹ — і, як в барокко, — готика, що найбільше мала викликати враження стремління до гори, отже однобічно спрямованого руху. Розуміється, навряд чи можна зважити перехід від теорії планетного руху по колах (та їх комбінаціях) до руху еліптичного (відкриття, звязане з ім'ям Кеплера) вияв духа барокко, — відкриття еліптичного руху планет, параболічного — комет, базувалось на спостереженнях. Але дивним чином і тут перехід від кола до еліпса та параболи відповідає „стилістіці“ барокко. Вишадковість цього паралелізму між астрономією та пластичними мистецтвами безсумнівна, але паралелізм — глибоко-характеристичний.

До домінант барокко належить якраз зображення руху неозначеного точно, нерухомих стадій непевної рівноваги. Досить поглянути на якусь більшу серію фігур святих, в якій будь барокковій церкві, — здебільша це фігури, що ніби вирвані з якоїсь життєвої дії, застигли в момент розмови, проповіді, молитви ... Характеристичний портрет якогось каваліра праці Вая-Гальса: сковата постать сидить на стільці, на якому вона хитається, і малюр схопив її в той момент, як стілець стоїть на одній нозі, — невідомо, куди він схилиться в більший момент; кавалір тримає в руці гачку рапшу, зігнувши її в дугу, якби він кінець рапшу пустив, вона, розуміється, з усією силою пружності розгнулася бі... Відомому італійському майстру барокко — Берніні — замовлено було поставити в Римі на одній невеличкій площі обеліск; чилян Берніні — не здійснений — був: дати обеліск в руки фігури апостола Петра, — але Петро мусів тримати обеліск не вертикально, а трохи похило ... Глянемо навіть на пам'ятки померлих, — і їх часто майстри барокко зображують в якомусь стані переходу від смерті до життя, від сну

* Кожному українському читачеві відомі з власного досвіду або приступної української літератури зразки бароккового стилю в пластичних мистецтвах. На чужині зразки такі в усіх перед очами.

до пробудження, — уста напіввідкриті, груди ніби дихають, покриваля хвилюються і т. д. Навіть такі прості елементи архітектурної конструкції, як сходи, що мають до того суттєві практичні призначення — привести відвідувача будови найкоротшим шляхом до вищих поверхів, чи від землі до входу в будову, уміщену на високому фундаменті — навіть і сходи бароккових будов рідко коли прості, — вони загибаються, затримаються на ширших блощадках, зовні перед будовою сміливо біжать вправо та вліво, тощо ..

Це й є та „динаміка,“ той елемент руху, яким ніби переповнене з середини усе бароккове пластичне мистецтво.

З елементами динамічними сполучене стремління кожну широку площину, кожну довгу лінію зробити різноманітною, розірваною, розбити та поділити її, заповнюючи її дрібними прикрасами, що в свою чергу часто несуть на собі дальші ще дрібніші прикраси. До цього належать не лише декоративні прикраси будов, скульптур, картин, але й дрібні прикраси музичної мелодії в музиці барокко, постійний супровід мелодії та більших композиційних елементів дрібними та дріб'язковими музичними „фігурами“. Так само в поезії — любов до іноді дуже складної строфічної будови, в якій згову накопичення синонімів, тропів та фігур, як десь у Сковороди: „Світ цей є велике море На цьому щляху зустрічають нас кам'яні скелі та скельки; на островах — сирени, в глубинах — кити, у повітрі — вітри, хвилювання усюди; від камнів — штовхання, від сирен — зведення, від китів — заглітання, від вітрів — супротивлення, від хвиль — потоплення ...“ Але може найхарактеристичніше, — що такі „накопичення слів“ (які були знані вже й поетиці ренесансу) здебільшого ніби не хочуть нас залишати при одній і тій самій темі, заводячи у бік, до іншої тематики ...

1.

Думаю, що „різноманітність“, строкатість, розірваність барокко не перешкоджає тому, що великі композиції барокко — все одно, — в пластичних мистецтвах, в музиці, в поезії, в філософії, є, не дивлячись на це, суцільні, і враження цієї суцільності залишають в не меншій мірі, ніж композиції ренесансу.

Та основа, на якій синтезується, сполучається різноманітне в барокковій культурі, є принцип сполучення протилежного, з'єднання антитез, гри ними. Можна говорити — й говорять — про бароккову „антитетику“. Антитетика барокко є часто лише гра протилежностями, гра, що належить до численних стилістичних прикрас бароккового мистецтва. Але значення антитетики глибше — вона належить безумовно до важливих елементів бароккового світогляду. Так, в рішучому дуалізмі філософії Сковороди: „В цьому цілому світі бачу я два світи ... Світ видний та невидний, живий та мертвий, цілий та розпадлий. Це й є риза, а той — тіло. Цей — тінь, а той — дерево ...“ Отже світ у світі є то вічність у тліни, життя у смерті, пробуд у сні, світло у тьмі, у брехні — правда, у печалі — радість, в одчай — надія“. Основою цього типового для барокко дуалізму є переконання, що усяке дійсне буття — антитетичне. Тому й великі системи філософії барокко усі будують теорію світу на антитетиці — чи то на протиставленні ідеального та реального буття, чи то двох субстанцій (просторової, себто матеріальної, та душевної), чи то (як у Спінози) двох „атрибутив“ одної субстанції, що сполучає в собі ці протилежні в іх сутті атрибути, ознаки ... Характеристичний той усіх, який має в цю епоху дуалістичний платонізм, що проникає і в ті системи думок, які ніби з ним нічого спільного не мають, не тільки Ляйбніц або англійські платоніки виходять у багатьох пунктах від Платона, але й Локк або Берклі, що на перший погляд, здається, нічого спільного з ним не мають.

Система антитетичних елементів може з великою легкістю охопити всю різноманітність буття. Універсалізм бароккових систем — одна з їх найяскравіших рис — хоч би їх авторам і не завжди вдавалось системи ці завершити, закінчiti. Характеристична сама назва „пансофія“, що й не лише у Коменського зустрічаємо.

„Універсалізм“ барокко виявляється також і в кожній окремій сфері. Це чи постання штучних світових мов (тема, якою займались, крім численних інакше невідомих винахідців, такі люди, як Декарт, Коменський, Ляйбніц), час планів всесвітньої організації людства чи то на церковних (Коменський, Ляйбніц), чи то на політичній основі (і досі невиданий план спілки народів Коменського з 1666 року). Взагалі політика епохи барокко — це політика великих, універсальних планів. Але, як сказано, такі плани зустрічаємо в кожній сфері життя!

Межі протилежними полосами є п'єреходите ступені... Антитетичні системи барокко — гієрархічні. Тут впливав не лише Платон, а й Плотін, зі своєю складною системою різних ступнів буття. Але „впливи“ лише підсилювали ту тенденцію, яка була питома „духу“ барокко самого...

Гієрархія в світі барокко веде не лише від найвищого буття до „нічого“, як у Плотіна, а далі — до негативного буття, до сатани. „Сатанічні“ мотиви в поезії барокко не занадто часті, але дуже типові — найяскравіші приклади — Люцифер — у найбільшого голландського бароккового поета Фонделя, сатана Мільтона, сатана в „Османі“ Гундуліча, тощо. Почуття, що зло негативне не є лише брак добра, позитивного, є, здається, найважливіший розділ межі світоглядом неоплатонізму (напр., Плотіна) та барокко.

Найяскравішою антitezою в межах культури барокко є антitezа античності та християнства. Тут бачимо ясно ті обидві духовні течії, що зливаються в культурі барокко — ренесанс з його шаною до античності та середньовіччя з всеохопливою християнською культурою. Таке сполучення найповерховіше в пластичних мистецтвах це просто злиття в одній композиції, напр., образів християнських святих та античних будов; глибше це взаємне проникнення в літературі, де християнські поняття сполучуються з античними в назвах творів („Християнський Геркулес“), в їх композиції („Християнська мітологія“) нарешті в окремих образах та виразах („свята діва“ — „пречиста панно“ — „Ліана“, хрест-тризубець Нептуна, „амур“ — „Купідон“ — звичайний образ в творах „емблематичної містики“, напр. у Сковороди...)

Глибше йде синтез християнської та грецької філософії, яка, щоправда, не є новиною. Барокко тут мусьло лише повернувшись до традиції декого з отців церкви, щоправда, присильюючи окремі пункти античного світогляду.

5.

Людина, індивідуум в значно більшій мірі є в центрі уваги барокко, аніж це було в середньовіччі. Але барокко ні в якім разі не стремить до такого усамостійнення індивідуума, як ренесанс. Навпаки „автономній“ людині ренесансу, що звільнена від усіх пут та обмежень, в першу чергу релігійних, соціальних та моральних, барокко противставляє людину, що підлягає церкві, державі, релігійним та моральним нормам, підлягає не з примусу, а вільно...

І все ж людина — безумовно в центрі бароккового світу, хоч це й центральне положення не є ніж ствердженням її примату або вищості. Ідеал людини — це ідеал „вищої людини“. Але ця вища людина має в першу чергу служити — Богові, якого місце в системі бароккового мислення є так само центральним, як і місце людини. Або ліпше кажучи — основна риса божественного буття з пункту погляду барокко — все-присутність. „Всеприсутність“ так би мовити „логічна“ та „методоло-

гічна", — відповідь на кожне питання не може ігнорувати відношення того буття, про яке йде мова, до буття абсолютноого, до Бога . .

Це переконання барокко у „всеприсутності“ абсолютноого буття знаходить свій найяскравіший вислід в „символізмі“ епохи барокко. І тут в переконанні, що все, що існує, є символом. А цей символізм мусить накладати свою печатку на все мистецтво доби: не лише пластичне мистецтво повне символіки, не лише в поезії знаходимо широкий розвиток символіки, але й в музиці. Постають окремі гатунки літератури, цілком вибудовані на символіці, т.зв. „емблематична поезія“, здебільша містичного характеру, головним представником якої був на Україні Сквородя (*). Символ, „емблема“ стає трохи чи не обов'язковою принадлежністю титульних сторінок книжок або інших гатунків штиху (пор. Київські „Тезиси“ диспутів в Академії 17—18 вв.). Все конкретне буття ніби розчинюється, розплівається в тому „загальному“ правдивому бутті, якого виразом, виявом є все „тлінне“.

Але людина є, як ми вже сказали, надзвичайно кріпким ядром світогляду барокко, що утримує свою стійність, сталість, власне місце в бутті навіть перед обличчям абсолютноого буття. Це, щоправда, цілком в християнській традиції. Пантеїзм, в якому людська істота розчіняється в загальній божественній субстанції, не властивий для барокко — там, де ми його зустрічаємо, він є чужородним елементом (Спіноза). „Персоналізм“ (напр., Ляйбніца) найбільш характеристична філософія барокко. Людина, хоч вона й є не автономна, залежна від вишого буття, а до того ще й змінлива, завжди в русі, не стала, непевна, має деякі риси, що в культурі барокко виважують її непевність та несталість. Барокко — знову як середньовіччя — кохається в темі смерті: трагічний 17 вік — час „руїн“ не лише на Україні. Це час 30-літньої війни. В тих країнах, що менше понесли втрат за часи цієї страшної історичної катастрофи, живуть втікачі — живі свідки руїн з тих країв, які доля ґрунтовно спустошила. Але й індивідуальна доля окремої людини знаходить досить уваги. Може навіть в середньовіччі смерть не знаходила стільки уваги. Ще з доби реформації барокко переймає одну з своїх найпопулярніших книжок — про „вміння вмирати“ Натаана Хітреуса (з походження, очевидно, слов'яніна — Хитрого). В другій половині 17 віку Коменський пише свою книжку на ту саму тему „Едіне потрібне“ та збирається в своїй „Палінодії“ закінчити змалювання усіх „шкіл“, через які має пройти людина протягом свого життя, главою про „школу смерті“ (чи ліпше — „вмирання“). Скульптурні зображення смерті — труп, скелетів, гниючих чи напівзнищених тіл — зустрінемо всюди, куди зайшли хвилі культури барокко . . . В поезії однією з найулюблених тем робляться вірші про „четири останніх речі людини“ — смерть, страшний суд, рай та пекло, при чому найяскравіше змальовано саме „макабричні“ сюжети. І в українській літературі зустрічаємо безліч разів обробку теми смерті — від Кирила Транквіліона Ставровецького з його образом смерті — косаря, до Климентія або авторів віршів на погреб Сагайдачного, які не зосталися, розуміється, при конкретній темі смерті великого гетьмана, а перешли, як це природно для бароккових поетів, до загального питання про те, що „кождий, хто ся уродив, мусить і умерети, жодний ся чоловік смерті не можеть оперети“ . . . А д оцих віршів так близькі усі ті „пісні світогові“, в яких змальовано непевність життя та смерть, як природний його кінець — з констатування „О всесуєтного світа мимо ідуть наші літа“ робиться висновок: „Хіба мені тая будеть щира родина, сажнінь на цвінтари, висока могила“.

*) Пор. до цього III випуск моєї книги „Український літературний барокко“ (цит. вище).

Та, як сказано непевність, тліність, смертність людини виважують для світогляду доби барокко інші елементи. З них наїважливіший є оригінальність. На вір в якусь хоч іні другорядну але зокрема глибоку, для оцінки людини зокрема важливу вартість оригінальності, базується так багато утвор в культури барокко. (один із оригінальностей „навмисна“, вигадана, штучна. Але вона не лише засіб „зробити враження“ на людину го доби. що заоагато важких вражень мусла пережити в ті бурхливі часи, що під тому лише якимись наїзвичайними яскравими словами, картинаами, звуками чи думами марно було струсили, розбурхати, викликати її увагу. Тому зустрічено в кожний галузь культури барокко якісю незвичайні, „гротескні“, „дикі“, „пародоксальні“ елементи. Чи не найулюбленіші засоби поетики барокко є гіпербола (перебільшення) та оксюморон (сполучення несполучних елементів в одному образі)?! Тому зустрічаємо театральність в проповіді, неймовірні алітерації та гру словами в вірші, всякі фігурні вірші, „алфавітні“, „рікові“, „кабалістичні“, акrostихи тощо: — майстром іх у нас був Величковський, що навіть своє прізвище зумів вставити в рядок, який треба було читати навпаки з кінця до початку („вовк чи лев“). Оглядаючи бароккові амвони, зустрічаємо амвони у вигляді півкорабля, на якому як капітан має стати проповідник, або — амвон, над яким агори носиться св. архистратиг Михаїл, поборюючи чортів, що скупчилися під амвоном, так що проповідник ніби є живий учасник боротьби Михаїла з сатаною . . . В містичній символії знайдемо символи, що зараз можуть читачеві здатися лише блюзірством, порвяняння причастя з „ширтом“ та ліками у Сковороди, порвяняння любові до Бога з стрілом до Бога у Ангела Силезія, при чому в кількох епіграмах легально вжито як символів релігійної сфери усіх частин рушниці та отрібного для стрілу приладдя, образ „духовного мислівства“ у чеського поета Міхні з Отрадовіц; — в цьому „духовному мислівству“ дичною є серце Богоматері; Ангел Силезій говорить про те, що Бог істъ найрадше (сердце людські) та що він п'є (сьози). Як не приймаємо таких образів за блюзірські. то вони здаються нам іграшками. Зовсім інакше впливали пі образи на „людей барокко“.

І саме при аналізі конкретних прикладів бачимо, що „людина барокко“ не непотрібне, вигадане істориками культури підняття, а те поєднання що об’єднує і творчі сили доби барокко — той характер приєднання культурних вартоостей, що людям тієї доби властивий. Не сторичний характер мають усі суди про культуру барокко, що виходили зі смаку інших епох, а такими були суди про бароккову літературу з старшого українського літературознавства, і велиш суди до гострого засудження бароккової культури за її „чужість інтересам наподії“, за її „далекість від життя“, „мертвість“, тощо. Лише живе відношення до людини барокко з її потребами, її смаком, її творчими тенденціями. може привести до дійсного розуміння культури барокко.

Що правда, до характеристики рис людини барокко належить її змінливість. Тут ніби сполучається реальна доля людей барокко, що веде Коменського з Моравії до Німеччини, Польщі, Голландії, Англії, Швеції, Семигороду, або Прокоповича до Риму, Німеччини, Петербургу, Сковороду до Петербургу, Москви, Угорщини, Відня, численних украйнських „спудеїв“ по півдій Європі, не виключаючи Англії та Іспанії, Атосу та Італії . . . Так само по широму світі. Типово бароккові езуїтські місії в Китаї та Японії, місії в Абісинії, та усій література, викликана ними. Часто важко сказати, чи тягне людей барокко на чужину їх власне бажання, чи же не їх примус — негода та недоля.

6.

Розуміється, „людина барокко“ ні проста, а ні одноманітна. Тому і образ культури барокко навряд чи можна було б накреслити, виходячи

з нашого уявлення про „людину барокко“. Головне, що „людина барокко“, як і людина кожної іншої епохи, стоїть перед певними „духовними небезпеками“, що виростають з її власної істоти. Ці небезпеки — не тільки з певної „сміливості“ людини барокко, з її нахилу до грандіозних, але непевних комбінацій, з її спроб досягнути рівноваги там, де можлива лише рівновага „ляйблінъ“, непевна. Більші небезпеки є глибші: „людина барокко“ має нахил ставати на шляхи, які відводять її від глибин буття до поверхні, пустої, обманної, ілюзорної.

Найнебезпечніше є, що людина барокко ніби вже занадто цінить „декоративне“, що часто закриває сутню архітектоніку, відбудову буття — це „театральність“ в поезії та житті, та навіть в релігійному письменстві, в проповіді, де роля не конструктивних, а лише декоративних елементів в пластичних мистецтвах, — колони, які нічого не підтримують, дуги, що лише наліплени на стіни, взагалі велика кількість зовнішніх прикрас в архітектурі; стіни замальовані композиціями з безмежною перспективою, що ніби цю стіну знищує, відкриваючи доступ в одкритий простір за нею; пізніше цю фуакцію почали перейняти лосстра, свічада, що так само розтинають, „знищують“ стіни . . . Чи не так само і в мисленні: широкі „композиції“ філософічних систем заповнені почаси лише ілюзорними постатями, схеми „пансофічних“ концепцій є лише каталогами тем, нерозроблених та неосвітлених належно (напр., вчитель Коменського Альстед та численні „шкільні метафізики“ 17 в.). Єдність світогляду часто залишалась лише вимогою, що її філософ ставив сам собі, не досягаючи її та навіть до неї не наближаючись. Схематизм споторював часто той матеріял, що до схем вливався, або втискався . . . Так бувало, щоправда, не лише в часи барокко.

Інша „небезпека“ була — якийсь дивний „ілюзіонізм“ барокко. Занадто твердо вірila людина барокко, що за конкретним стоїть щось глибше, що „все тлінне є лише символ“. Тому конкретне вона або приймала за несутнє, або за неіснуюче „світ найкраще ніщо“ зап'агав до альбома якогось товариша молодий Анг'ел Сідеазій, ці слова варіює Сковорода, може цієї сентенції зовсім не знаючи). З цього випливає і хвиля містички та аскетизму, яких ми, правда, не хочемо легковажити. Але з цього випливає і та тенденція до заміни мистецтва легкою грою, яку легко зробуміти, але не завжди можна виправдати. Гра проривається в усі плани реформ світу, так численні в часи барокко, — почаси це плани напевно невиконні, нездійснімі, а іноді весь план є лише мрія, в якій важко провести межу між самообманом, містичізацією та серйозною спробою змінити дійсність: такі плани товариства розенкройцерів (Й. В. Andres), але подібне знайдемо і в деяких проектах штучних мов, в політичних планах, та навіть в проєктах церковних реформ. Якщо світ є ілюзія (Берклі), то може й не треба ставитись до нього цілком серйозно? . . .

Цим не вичерпані усі внутрішні небезпеки „людини барокко“, що часто залишається стояти на межі між великим реформатором та небезпечним авантурником.

7

Ми далеко не вичерпали всіх основних рис культури барокко. Її зна-чення між тим, зокрема в історії української духовності, навряд чи можна перебільшити. Але про це треба поговорити іншим разом. Історично „бліскучі“ доби в історії кожного народу звичайно залишаються в „духовній пам'яті“ народу, як якісь надзвичайні, провідні образи, що освітлюють увесь майбутній шлях народу. Про барокковість української культури треба говорити детально.

Інші важливі проблеми, що далеко виходять за межі тих тем, що ми побіжно обговорили, є питання про межі бароккової культури та про її

споріднені духовні постаті пізніших діб духовного розвитку людства (найбільш треба прийняти на увагу романтику). Ці питання цікаві вже тим, що хвиля бароккової культури була чи не остання, яка залила собою цілий всесвіт культури. Отже ті зв'язки з сусідніми епохами, схожості з елементами інших культур, „впливі“ і „взаємочинності“, що їх можна встановити між барокковою культурою та культурами інших епох, іншими „культурними стилями“, які здається, дають так багато для освітлення загальних питань історії культури, як навряд чи дадуть спостереження над іншими культурними стилями.

Але і цю тематику, „українського барокко“ і загальні теми зв'язані з культурою барокко, треба обговорити іншим разом.

Марбург.

ГОЛОС ПРОПАЩОГО ПОКОЛІННЯ*)

Скажемо прямо: „Відлітають птиці“ Мих. Ситника (Гамбург-Гайденав, 1946) не подія в нашій літературі, це взагалі не література ще, і з цього погляду книжка не заслуговувала б надовшу рецензію або статтю.

Але водночас книжка, як і вистуни її автора на літературних вечорах, має певний успіх. Постає питання: чому? І над цим варто зупинитися й подумати.

Причина успіху — не в обдарованості автора. Бо хоч ця обдарованість незаперечна, але вона проривається тільки в окремих вдалих образах або фразах, дуже рідко — у ціліх віршах, і треба відкупувати з-під навали претенсійної порожньої літературщини або просто стилістичної безпорадності чи навіть безграмотності.

Дуже мало можна знайти віршів, на які можна було б у книжці Ситника вказати як на вдалі й витримані. Здебільшого це настроєви мініатюрки, як от „Акації“, „Голуби“, „Перед тривогою“ (де одначе недоречний образ „сміються СОННІ вартові“: трудно припустити, щоб перед тривогою в Берліні вартові були сонні. І чому б сонні сміялися?), „Вже у вирій відлітають птиці“, „Соняшник“ (коли абстрагуватися від недоречностей на зразок того, що соняшник поливають „з ... келиха“ або що соняшник вклоняється авторові „без учину“), „Берізки“, „Мос вікно до півночі відкрите“. Здебільшого ці речі побудовані на одному наскрізному образі, який під кінець повертався несподівано для читача ракурсом, і тоді читач бачить, що те, що йому здавалося об'єктивною картиною, є образ суб'єктивного почуття (образ птиць-мрій у „Вже у вирій“).

Але частіше поетові бракує витриманості, праці й продуманості, щоб ЗРОБИТИ вірш композиційно. Вірш купчиться навколо одного ударного формулювання, своєрідної пущанти, яка справді привертає до себе увагу і впадає в очі своюю яскравістю, але навколо якої нагромаджується в довільній кількості сірі і неорганізований словесний мотлох. Такі пущанти найбільше є свідчать про обдарованість Ситника. Їх можна знайти і в інтимній ліриці Ситника і в політичній. Ось кілька прикладів: вислів осіннього настрою:

Сумувати надокучило,

І співати — не співастися („Осінь“);

або така автохарактеристика своєї поезії: вітер влітає в вікно і

... він мої поезії допише

Нагостреним, як близькавка, пером („Мос вікно“);

або: І чим далі іду я на Захід,

Тим стає мені дорожчий Схід („Знов весна“);

або реакція в Києві на смерть Петлюри:

... не дзвонили дзвони у столиці,

Бо Київ плакав тільки уночі.

і далі: ... наш Отаман лиш в Паризі вмер,

А на Україні буде вічно жити! („25. У. 1926“);

або прогноза майбутнього:

Повірте, друже, — як ударить грім, —

Носитимем ми камінь разом з славою,

Щоб збудувати собі могутній дім

I щоб назвати його ДЕРЖАВОЮ

(„Останнє слово“).

*) Редакція не цілком поділяє думки шановного автора.

Іноді вдаються авторові ще ті поезії, де він створює настрій наниуванням деталів:

Скоро, скоро вернуться гуси,
Квіти зронять срібну слюзу,
Молитвами сива бабуся
Десь зустріне першу грозу.

З більших речей так побудований триптих „В Києві“, де поет зумів буденні деталі пройняти поетичністю.

Але ці удачі — винятки. Здебільшого поет абсолютно не спроможний упоратися з віршем як цілістю. Або він буде вірш на пласкій алегорії (переважно з „італьянського світу“): „Ластівка“, „Синиця“, — або ж — і це найчастіше — він заплутується у власному вірші. Boehого поезія цілком неконструктивна, це поезія окремих удач і безконечних провалів, поезія, що справді наче вітром пишеться і виключає елемент пляну й будування. Сказати простіше: не видно ПРАЦІ над віршем. Пишеться, як пишеться, і тому, що хочеться ЩОСЬ написати. А потім друкується. Дасть Бог — почуття і талант вивозять. Але вони вивозять дуже рідко.

Зразки хаотичності, недодуманості, недбалості можна виписувати з книжки в безконечній кількості. Ось перший вірш „Ми“. Чому ворожі сили війни 1939—1945 рр. названо „ватажки розбійницьких ПЛЕМЕН“? Це підходило б до війни індійських або негрських народів, але до останніх світових змагань — аж ніяк. Що значить:

... раптом наша помста, наче дуб,
Зашелестіла вітром на розпуті?

Або візьмімо вірш „Столиця“ — про Київ у часи німецької окупації:

І нового життя початок
Тривогою закам'янів,
Сипнувши попелом свій гнів,
Завмер прославлений Хрестатик.
Сумні й задумані кияни —
На роздоріжжі, як сліпці,
Що замість хліба камінці
Дістали з підліх рук тирана.
Шаліють готи дико й строго,
В безсиллі зціплюють уста —
Що їм не вирвати Хреста
З рук Володимира Святого.

Це суцільній ланцюг нісенітниць і суперечностей. Хрестатик, як відомо, завмер не від гніву на окупантів, бо не українці його знищили, а підлість другого окупанта. Якщо кияни сумні й задумані, — то чому ж „готи“ відчувають свою безсилля? І нашо тим готам виривати хрест з рук Св. Володимира — це ж не символ держави. Як можна шаліти СТРОГОГО? Камінці замість каміння з'явилися, звичайно, тільки як рима до СЛІПЦІ. А чому з німців стали ГОТИ, — це вже один Бог знає. Для поетичності й красовитості?

І з інших поезій такі абракадабри можна виписувати без числа й лічби. Що значить:

І неба багряниста кров
Стрімкі пориви втримати не в силі,
Окутати прагнень нездолині хвилі
І вічну подолеть любов („В холодних скелях“).

З таких нісенітниць складається триптих „Європа“ („Настромлене на жервючих лезах життя життям історію трясе“!), „Новий Рік“, „поема“, „Вигнанець“ (ніяка не поема, а розтягнена ліріка й картинки з утікальського життя, без жадного композиційного стрижня, але зате з перлинами на зразок: „мізерну пайку кидав він у рот“ (ге думайте, що

собаці, — самому собі!), „в коней, мов дивна тайна, котилася з очей палка слюза“, „вліас в серце страх, як вісник смерти, і жах тримтячі крила розпростер“ (воїстину, страх і жах!), „вже палають баверські дворища у тих, хто їх (кого? дворища? бауерів?) в концлагерях гноїв“, а побоювання німців перед наближенням фронту змальовується в таких незабутніх образах:

Забагрянів на Ельбі хижо обрій,
Бургомістри надулись, мов сичі.

Або які невдалі, випадкові в Ситника епітети: велич КРИЛАТА („В берлінському саду“; до речі, вірш, де Бісмарк причислений до німецьких філософів, чиї статуї „стоять в новій ери на виду (! ?)“, ЗМІНИ прокламації („В часи тривог“), лихі кати („Коли палають“ — „Вигнанець“).

Через ту ж недбалість Ситник дуже легко переносить у свої вірші чужі рядки і образи: Лівицької-Холодної і Маланюка („25. У. 1926“), Осьмачки („Не гнівайся“). Поезія „Скеля“ — це мимовільна пародія на „Камінь“ Є. М., поезія „Європа, Ш“ починається Бажаном, а далі через Лермонтова благополучно доходить до Надсона. Кінець поезії „В часи тривог“ попри всі добре почуття автора зіпсований виразною парапелею з Тичинним „Нехай Європа кумкає“, а найбільше загадуєш, звичайно, Есенина (наприклад, — „Матері“).

Словник Ситника небагатий, а особливо сподобалися йому слова ДОВБАТИ і ПЛЮВАТИ, які повторюються без усікої потреби („Презирство виплюнуть на вашу путь“—7; „Плюнуть вбивці своєму в вічні вистину я в передсмертну мить“—33; „Випльовують трамваї синій вогник“—51 тощо). Самий вірш часто кострубатий („За вдачу її мирну, трудову“—17; „І грають вони жалібно на нервах“—83 тощо). Тільки рими в масі лишають краще враження.

Можна було б наводити ще приклади й виписки, але гадаю, що цього вже досить, щоб довести дві виставлені на початку тези: Ситник має поетичний хист; те, що він пише, за малими винятками, ще нічого спільногого з літературою не має. І тому знов повертаємося до питання: чому ж ці писання мають певний успіх?

Причина цього, на нашу думку, в тому, що Ситник висловив у своїх віршах коло думок і почувань, властивих багатьом людям його виховання і його покоління. Це люди здорові й талановиті, але залишені без культури, люди неприкаяні, люди по-своєму трагічної долі, люди, яких на корені підтягає політичний режим, люди з гарячою любов'ю до України, — але настільки ж гарячою, як і невиразною.

Проаналізуємо основний комплекс почувань поета. Ось він описання в Європі. Вона йому чужа і здається ворожою. Баварець дістає від нього епітет ТУПИЙ, а єдина його реакція — злість — ляйтмотив його збірок („В Празі“, „Вже у вирій“). Європа для нього — повія, що приховує свою істоту святістю Мадонни („Мадонна“).

Що ж протиставиться цьому комплексові Європі, комплексові, який зрештою не має жадних конкретних рис, якого поет не знає і не уявляє навіть, як можна його близче і глибше відзначати? Цьому протиставляється в минулому — мужицтво поета, в майбутньому — візія української держави. Як уявляється те і/те? У мужицтві поет убачає свою генезу. На селі він „родився в грізний завірюсі“, і для нього нема нічого кращого від „мобілі мужицької стріхи“, ідеал щастя — видиво сільського дитинства („Садила мати на грядках цибулю, а я, маленький, бігав біля неї“); мужичу світу поет принципово носить у Європі і ладен у ній іхати до Америки; сама поезія його — це „чорнозем“, це парость, що росте „із грудки рідної землі“.

Зв'язок з рідним ґрунтом можна було б тільки вітати. Але ЩО ж ідеалазує поет у мужицтві? Ось його гордовита автохарактеристика:

I виріс я тобі (стрілі) на радість-втіху
Такий, як ти, НЕ ТЕСАНИЙ МУЖИК.

Який над все кохає свій чорнозем
В розвітрених і проливних дощах;
Який і досі не зносив ще свити,
Що дід пошив для буднів і для свят,
Який уміє самогонку пити

Й смалити узятіжку самосад

(„Де б не був я“).

Той же ідеал оспівується в поезії „Ластовиння“: щирість, чистота і...
дикість. Чи це основне і центральне в селянстві? Чи це цінне в селянстві? Ні, такі тиради — не спокійне ствердження позитивного в селянській стихії, це радше задерикуватий виклик: ви кажете, що я не доріс до вас? А отже, на ало вам, буду такий, як є. — Це вислів невіміння пристосуватися, вислів отчая, вислів нарешті — не біомося слова — почуття меншевартності.

Ні, поет тільки тішить себе, що він поет мужицтва, поет села. В одній поезії він сам признається, що те село, на якому він виріс, знищене:

I не гуркочуть ДА ВНІ молотарки
В дворах хазяйських, ... дідів давно
Вже комсомольці узяли за карки
I, як непотріб, кинули на дно

(„Батько“).

Від селоцтва поет виніс тільки нотки ненависті до міста („В Києві“, „Останнє слово“) і невиразну тугу за селом. Але, позбавлений ґрунту, він підносить у селі те, чого не підноситиме справжній селянин. „Запах гною“ він хоче зробити ідеалом. Істотне в Ситника — не мужицтво, а безґрунтовність, бездоріжжя, анархізм сліпих почуттів. Часом він сам це усвідомлює: роки минають, а він НІЧОГО від них не може навчитися:

I ти мені нічого, не прорік,
Минулий роche, строгості упертою — („Новий Рік“), —
він і далі йде „з розхристаним чуттям, з штанами подертими“.

Те, що селоцтво Ситника тільки фікція, він засвідчив якнайвиразніше сам. Тількищо він продекларував, що його поезія — стихійне про-
ростання чорнозему, чуже всяким вищуканостям „нових фльоренцій, візантій“ (з малої літери!), — як з наступної сторінки починає цикл СОНЕТИВ, показуючи цим, що і йому, власне, хотілося б дістатися на ті верховини, які здаються йому справжньою, а не тісю (так він відчуває в глибині душі) меншевартісною селоцькою поезією. Інша річ, що і тут у нього не вистачає наполегливості й прадьовитості, і сонети його виходять кострубаті й недороблені, з римами типу УПЕРПЕ-
ЛЕГШЕ або МОРЕ-ПРОСТОРАХ.

Тож не дивно, що і ідеал майбутнього — держава — виокреслюється у його поезіях більш, ніж туманно, в образах інфантильного радше порядку:

О, рýдна Матінко моя!
О, дорога моя Державо! („Коли диктатори падуть“).

Поезія Ситника — це вияв душевного стану тієї обдарованої і потенційно високонадійної сільської молоді нашої, яка, звихнена розгромом українського села і наступом підступних і жорстоких ворожих сил, здезорієнтувалася внутрішньо, а водночас просто втратила технічну можливість учитися і, зберігаючи стихійну вірність ідеалам, України, не здатна ні уявити собі ці ідеали конкретно, ні тверезо вирахувати шляхи до здійснення мрії, ні визначити своє місце в потоці сучасних подій, ні просто зорієнтуватися в чужому просторі, молоді,

яка опанована зливою почуттів, але позбавлена компасу розуму й культури. Це може не переважна частина нашої молоді, але і не оди- ниці. Близкучу характеристику і самому собі і цій частині молоді дав Ситник словами:

Іще не знайдено нічого,
А вже загублено усе.

(„У рідний край“).

Від старшого покоління великою мірою залежить, чи воно зуміє підійти до цієї молоді і, обережно вигоюючи травму, яка є в душі цього пропащого покоління, спрямувати його на шлях культурної творчості, чи воно, подливши заблукану молодь на кілька категорій, спокійно умис руки і дасть їй далі спускатися по похиляй площині дезорієнтованості в полоні розбурханих і невтихомирених почуттів, в полоні хаотичного божемського побуту.

Ситник — плоть від плоті пропащого покоління — уміє підійти до душі своїх товаришів — і в цьому причина успіху його поезії. Але повести їх він не може, бо сам не знає, куди йти і як. В цьому небезпека його поезії. Вона виховує пиху меншевартісності, вона не лікує пропаще покоління, а штовхає його вниз. А тим часом наше пропаще покоління тридцятих років ще може бути врятоване, бо в своїй основі глибоко здорове і талановите.

Книжка Ситника допомагає поставити діагнозу хвороби цього покоління. І в цьому її значення. Значення документу, а не літературного твору.

НОВИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

„Похід“, літературно-мистецький і науково-популярний місячник, Ч. 1.
(липень 1946 р. Гайденав).

Після виходу ч. I нашої „Заграви“, у Гайденав на англійській зоні появився місячник „Похід“, друкований у друкарні і теж на 48 ст. вісімки. Але „Похід“ ще є „науково-популярний“ місячник.

Так само, як і „Заграва“, цей журнал — видання позагрупове. „Автори що взяли участь у першому числі „Походу“, — каже редакція в передньому слові, — не об’єднані в якісь одній письменницькій організації, — вони навіть не всі знають особисто один одного. Отже нема чого говорити про якийсь домінантний літературний напрям, якому ми б хотіли віддати перевагу в нашему журналі“.

Очевидчаки, ми ще не можемо дозволити собі такої розкоші, як окремі творчі угрупування з власними органами. Добре було б, якби ми зуміли забезпечити регулярне видавання хоч таких журналів, як „Заграва“ та цей „Похід“.

Змістом перше число „Походу“ цікаве. Є в ньому статті („Три культурні доби Європи“ Б. Крупницкого, „Шевченко і нація“ І. Снігура), оповідання (мініатюри І. Позичанюка, „На нашій — не своїй землі“ І. Тиверця, „Туман золотої душі“ В. Славка й ін.), поезії („Любов“ М. Ситника, „З ночей жаху“ В. Янова, „Синочку мій“ В. Барки й ін.) Науково-популярні статті („Про творчу фантазію“ й ін.) якось не гармоніють з основним матеріалом журналу.

Якщо говорити про окремі речі, то треба передусім відзначити статтю Б. Крупницького „Три культурні доби Європи“, що трактує цікаву проблему періодизації історії європейської культури. Він визначає три доби: Середньовіччя з його наївною вірою, Відродження з його наївним знанням і ХХ вік як добу можливої синтези віри й знання. Стаття дуже коротка (три сторінки), щоб можна було дати в ній достатні характеристики цих періодів, тим ци періодизація й сприймається як дуже априорна схема. Особливо не переконує характеристика третього періоду — ХХ в. Справді бо: чи ота синтеза така вже наявна в наш час? Ба більше: можна говорити навіть про загострення супереч між релігією і наукою, якісно брати всю Європу, отже й східно. Крім того неправильно було б звязувати світоглядовий позитивізм з однією політичною течією комунізмом. Позитивізм можуть мати й люди з іншими політичними поглядами. А втім, автор також свідомий цього, бо каже: „Доба виглядає скомплікованішою, ніж цього бажала б наша схема“.

З белетристичних творів цікаві своїм ляпідарним стилем мініатюри Й. Позачанюка, не знати тільки — це передрукі відомих уже речей чи первісні публікації. З боку стилю так само написане й „На нашій — не своїй землі“ І. Тиверця (тема — голод на Україні), але якось нарисно, з схематичною (однобічною) характеристикою персонажів.

Поезія В. Барки „Синочку мій“ — це монолог матері про страждання людей на землі. З огляду на те, що тут мати говорить до малої дитини, каявність голубливих форм („синочку“, „русявая голівонька“, „людоньси“) тематично вмотивована, і ця річ спровадяє враження добре написаного твору.

Михайлова Ситникова „Любов“ — напів спогад (про О. Телігу), напів лірика ...

Цікаву рецензію на кн. В. Русальського „Сонячні дзвони“ дав В. Славко. Звичайно, наші рецензії здебільшого обмежуються загальною оцінкою твору, а він показав хиби в деталях і цим звернув увагу молодих наших письменників на потребу вдумливіше висловлюватись. Напр., навівши „Посріблене волосся на його голові біле, як крейда“, він запишує: „То яке ж воно: чи посріблене, чи як крейда?“

Технічно журнал видано добре, на доброму папері й добрими шрифтами. Знати також вправну руку мовного редактора.

Бажаємо новому журналові довгого віку і великого успіху в читача.
В. Ч.

ДО АВТОРІВ

Просимо надсилати матеріали чисто переписані на машинці або чітко написані руковою. Адреса редакції: Авгсбург, Зомме-Казернє, „Заграва“.

ЗМІСТ „ЗАГРАВИ“ за 1946 рік, ч. ч. 1—4

ПОЕЗІЙ		ч. ст.	ч. ст.
БАГДАНОВІЧ М.: Слудькі ткаї, Коли звалив Геракл,		ЧАПЛЕНКО Е.: В лісовій гущавині	1 33
Тим вінки гучної слави	2 9	САРБЕР ДЖ.: Не один місяць	4 33
БАЛКО Ю.: Машук (уривок)	3 8	КОННЕЛЛ Р.: Півдолярове	4 33
ВЕРГАРН Е.: Нагода	3 9		
ГАРАСЕВИЧ А.: Сіють зорі срібне намисто, На холодне від бронзі небо, Пресгоріла остання бура	1 7	АФОРИЗМИ	
Триптих	3 5	ДЕРЖАВИН В.: Афоризми	4 41
ГАЗЕНКЛЕВЕР В.: 1917	4 12		
ДАВІД Я.: Башта жаху	2 8	П'ЄСИ	
ЗУБЕВСЬКИЙ О.: Я входжу в храм	2 5	КОВАЛЕНКО Л.: Ксантіппа	3 12
КАМІНЬ П.: Чужа осінь	3 7		
КЛЕН Ю.: З Потелу імперій	4 9	СПОМИНИ	
КУПАЛА Я.: А хто там іде? Я бачив	3 11	ЛЯТУРИНСЬКА О.: Ю. Дараган	4 47
ЛЯТУРИНСЬКА О.: З піклю „Веселка“	2 3	ЧИКАЛЕНКО Л.: Ярино	4 43
М. Є.: Сучасники (1943)	3 3		
МОМБЕРТ А.: Мій дух, Пісня дрімоти, Тут маю я шпиль	1 9-10	СТАТТІ	
ОРЕСТ М.: Не можу, а мушу Друга весна чужинна	2 5 4 10	КРУПНИЦЬКИЙ Б.: Шляхи укр. культури	2 24
ОСЬМАЧКА Т.: Поет (перша пісня)	4 3	ПОРСЬКИЙ В.: Сестра Л. Українки	3 58
ОНИФРІНКО В.: Правічні етапи, Мініятора	3 6	ЧАПЛЕНКО В.: Літературна мова	3 49
ПАВЛОВСЬКА Н.: Іду я цолем	1 8	ЧИЖЕВСЬКИЙ ДМ.: До проблем барокко	4 49
ПОЛТАВА Л.: Баварія	1 6		
СЛАВУТИЧ ЯР.: Пригас вогонь, І майдани й люди	1 5	РЕЦЕНЗІЙ	
Отаман Клепач	3 4	ДЕРЖАВИН В.: Кристалізація літературних розбіжностей (МУР-І)	2 37
Балядя про ворога	4 11	СВІТАЙЛО В.: Поетичний	
СКЕЛЯ М.: Вечірні рядки	2 7	ний відомін віків („Гомін віків“ Яра Славутича)	1 43
ПРОЗА		ШЕВЧУК ГР.: Поезія втоми від життя („Ганітферштан“ Л. Мосейдза)	1 46
ДОМОНТОВИЧ В.: Пімста	2 11	Голос пропащаого кокоління („Відлітають птиці“ М. Сагника)	4 58
КОСАЧ Ю.: Запрошення на Цитеру	1 11	Ч. В. „Лік правильно будувати фразу“ (І. Ковалєва)	1 47
КОСТЕЦЬКИЙ Іг.: Новеля для тебе	2 17	Новий журнал („Похід“)	4 62
КИБАЛЮК Н.: Наука про зорі	2 21	ЧИЖЕВСЬКИЙ ДМ.: „Прорівні етапи розвитку шевченкознавства“ В. Петрова	3 62
Папаша (уривок)	4 28	ЯСЕНЬЧУК В.: Книжка про КП („Мозаїка квадрів в'язничних“ М. Бажанського)	2 33
НІСИЧ О.: Тріумф життя	3 45		
СМОЛІЙ І.: Чорний кіт	4 13		